

ГАЛАКТИКА ●
ГАЛАКТИКА ●
БИБЛИОТЕКА ●
ГАЛАКТИКА ●
БИБЛИОТЕКА ●

ДИНО БУДЗАТИ

ГОЛЕМИЯТ ПОРТРЕТ

ДИНО БУДЗАТИ ГОЛЕМИЯТ ПОРТРЕТ

Превод: Хубан Стойнов

chitanka.info

Дино Будзати е писател със силна и открояваща се творческа индивидуалност. Той владее изкуството да приобщава към разказа си, да ни държи във властта му, да ни заставя да го следваме. Изкусен майстор на интригата, той все пак я подчинява на цели, далеч надвишаващи занимателността — заставя ни да мислим, да споделяме духовните му тревоги и вълнения. Тези качества отчетливо се налагат в „Големият портрет“ — нова среща след „Татарската пустиня“ за нашата публика с един до вчера непознат автор, който несъмнено е сред крупните майстори на прозата в нашето съвремие.

АТАНАС СВИЛЕНОВ

ПРЕДГОВОР КЪМ „ГОЛЕМИЯТ ПОРТРЕТ“

През лятото на 1984 година случаят ме отведе в Милано. Кръстосвах улиците и площадите му и в мен се пробуждаха асоциации от прочетени книги, от видени филми, ала не толкова за да потвърдят изградените в съзнанието ми представи, а повече — за да бъдат опровергани. Проумявах, че в една твърде голяма степен съм под въздействието на неореалистични картини, във властта на тяхната карнавална пищност, пълнозвучие и многооблагреност, а градът се изправяше пред мен като студена и сива метрополия, с навъсени бетонни здания на банки и всевъзможни учреждения. В огромните им сенки бе мрачно и неуютно, а постоянният тътен на препускащи автомобили, на ръмжащи двигатели заглушаваше човешката реч. Всичко ми изглеждаше някак потиснато, сякаш като под похлупак. Идех от слънчевите курорти по адриатическата Ривиера, от техния празничен разгул под безбрежната небесна шир и в Милано се усещах като попаднал в каменен лабиринт. В Римини всичко ми беше напомняло за магьосника Фелини, за ренесансовото му пъстроцветие и бликаща жизненост, многоезичните тълпи не ми се струваха чужди, сред тях ме обхващаше странното задоволство на човешка съобщност. А тук някаква невидима сила ме притискаше, караше ме да се чувствавам загубен и самотен. Виждах как в среднощните часове под мраморните арки около прочутата катедрала в центъра на Милано немощни старци постилаха направо върху плочника пожълтели картони и се сгушваха на тях, като метваха отгоре си излиняло одеяло или вехто палто. И минавачите едва ли не ги прескачаха, без да им обръщат никакво внимание. Чудовищно, непонятно бе за мен това безразличие към клетниците, останали без дом, без близки същества, без грижи. И жал, но и негодувание свиваха сърцето ми...

Да, реалността ме сблъскваше с едно друго лице на Италия, не онази, която се вмества в понятия като слънчева, шумна и витална, настанили се трайно в нас и упорито съпротивяващи се на други, по-

нови и по-различни представи, идващи от литературата и изкуството. Светът бавно и колебливо прие например филмите на Микеланджело Антониони, струваха му се, че са предимно една универсална алегория, отколкото конкретен художествен документ за човешките взаимоотношения, бит и нрави в родината на режисьора. Героите от „Приключението“ и „Нощта“, толкова безжизнени и безкръвни, така вцепенени в безизходицата на самотата си, дълго бяха тълкувани като продукт на наистина талантива, но преднамерена теза, не им признаваха автентичност. Жестоката трезвост на Антониони бе по-удобна за преглъщане като един вид стилизация или като мрачна предупреждаваща утопия, но не и като свидетелство, че социалните условия са довели до болестна деформация в душевността, в моралните устои и принципи. Ние сетне видяхме до какви крайности достигна този процес на разрушение, до какво грубо пренебрегване на хуманните добродетели — е невиджаната ескалация на тероризма, в наглото незачитане на всякаква суверенност на личността.

Като бродех из Милано, мисълта ми все по-натрапчиво ме връщаше към творчеството и на писателя Дино Будзати, чийто роман „Татарската пустиня“ неотдавна бях прочел и още не се бях освободил от силното му въздействие, което в последните години не ми се случва особено често. Бях узнал, че книгата се е появила преди повече от четири десетилетия и че тогава, също като филмите на М. Антониони в началото, са я разглеждали не като алегория с актуални внушения, а като отглас на чужди образци. И по-късно продължават да я свързват с Кафка, но добросъвестните изследователи на Будзати напомнят, че когато е създавана „Татарската пустиня“ все още популярността не е обкръжила името на пражкия разказвач в ореола на мита, а и самият Будзати в по-ранни свои работи, като например романът „Барнабо от планините“ (1933 г.), вече е изявил пристрастието си към темата за самотата и не би могло да се говори за влияния. Извисяването на военната крепост в „Татарската пустиня“ до образ-символ, образ-метафора дава основание за успореждане със замъка на Кафка, но италианският автор по собствен път е достигнал до решенията си, които впрочем сами по себе си така се налагат с органичността си, че е направо нелепо да бъдат подозирани във вторичност, в оттласкване от книжни образци. Джовани Дрого, неговият герой, се оказва неспособен да се противопостави на административната машина, да

съхрани индивидуалността си, да избегне манипулацията, която смила и обезличава, но въпреки това философията на Будзати не ни отвежда към безнадеждността, към безсмислеността да се търси изход или пък стойност в човешкия живот. Напротив, италианският писател утвърждава великата цена на живота, това най-скъпо наше притежание, и негодува, че се достига до неговото опорочаване, че социалните институти нагло ни налагат единствено възможните модели, че се примиряваме с клопките им.

Дино Будзати е прекарал почти целия си живот в Милано. В едно интервю с Алберико Сала той признава, че именно тук е достигнал до прозрението за гигантската машина, чиито зъбци смилат хиляди човешки съществування и ги довеждат до обезличаване, хващат ги в клещите на установения порядък, манипулират ги и накрая ги изхвърлят смлени, неоставили нищо значително зад себе си, нереализирали съкровенията си планове и чисти мечти. А за да придаде още по-голяма зловеща сила на манипулацията, за да подчертае нейната застрашаваща тоталитарност, в „Татарската пустиня“ той пренася действието в казармена обстановка, притиска героя си под властта на военната дисциплина, на военните порядки. Ето така произведението му добива разтърсващата мощ на социална алегория и с годините тя расте, защото за съжаление западното общество все повече и повече се оказва подвластно на непрекословната манипулация, упражнявана от управляващите класи, от ръководната върхушка. Под арките край миланската катедрала аз видях изплотите от безжалостната машина смлени човешки същества, достигнали до дъното на безсмислието и безнадеждността...

Двайсет години след „Татарската пустиня“, несъмнения връх в творчеството на Дино Будзати, той създава романа си „Големият портрет“ (1960 г.). И пак ни изправя пред една алегория, която е колкото продукт на въображението му, както крепостта на военния гарнизон, толкова е и близка до реалността. Наистина научно-техническият прогрес все още не е достигнал дотам, че да създаде такава съвършена машина, която да е способна да бъде заместител на човешката душевност, но във века на компютризацията не липсват амбиции и търсения да се достигне близо и до подобна цел. Екип от висококвалифицирани специалисти успява в „Големият портрет“ да възпроизведе не само интелекта на загиналата Лаура, но и много от

своеобразието на интимната ѝ същност, на вътрешния ѝ емоционален живот. Болезнената непримиримост на професор Ендриаде с настъпилата смърт на девойката и неугасналата му любов го тласкат към раждането на машината — ерзац на една неповторима човешка индивидуалност. И ето че тук отново зазвучава по своеобразен начин темата, която ни е позната от „Татарската пустиня“ — за неповторимостта на всяка човешка съдба, за правото на всеки да бъде пълновластен господар на живота си, да разполага свободно с него, да не го впримчват в никакви насилствени условия, да не го подлагат на манипулации. Ако в „Татарската пустиня“ протестът на Будзати е насочен срещу примирението на личността, срещу апатията и да се съпротивява на натиска, все едно дали е брутален или перфидно-демагогски, то в „Големият портрет“ се повдига въпросът за неморалността на ония, които са извършители на насилието над човешката природа. Винаги са се търсили и продължават да се търсят оправдания, които да представят този натиск като неизбежен, необходим, законоцелесъобразен, даже хуманен, даже от полза за научното развитие и всеобщия прогрес. Но нищо не може да бъде оправдано, набляга писателят, когато в крайна сметка се оказва, че не е зачетено най-свещеното право на всяка личност — да разполага свободно с живота си, тя да прави своя избор за действията и чувствата си.

Алегорията и в „Големият портрет“, както и в „Татарската пустиня“, е с далеч по-богато, сложно и многопластово съдържание, отколкото я определям в беглите си съждения. Има един външен пласт на изображението, който може да се възприеме и за конкретно-достоверен (разбира се, в „Големият портрет“ с всички онези условности, които представляват част от „правилата на играта“ във фантастичната литература), той си има своя убедителност, но мисловната дълбочина, тънкостта на философските внушения са „кодирани“ именно във втория, в иносказателно-символния пласт на повествованието. Италианските критици дори говорят за собствен, само на Будзати, шифър, чрез който най-вярно да се разчитат текстовете му, този шифър присъствувал във всичките му творби, преминавал от една в друга. Сигурно тогава може да се вникне в още пластове от смисъла, но аз съм убеден, че и най-неизкушеният читател ще съумее да разчете главното и оригиналното в авторските послания,

ще оцени, че Дино Будзати е писател със силна и открояваща се писателска индивидуалност. А той владее и изкуството да приобщава към разказа си, да ни държи във властта му, да ни заставя да го следваме. Изкусен майстор на интригата, той все пак я подчинява на цели, далеч надвишаващи занимателността — заставя ни да мислим, да споделяме духовните му тревоги и вълнения. Тези качества отчетливо се налагат в „Големият портрет“ — нова среща след „Татарската пустиня“ за нашата публика с един до вчера непознат автор, който несъмнено е сред крупните майстори на прозата в нашето съвремие. Откриваме го късно, с немалко закъснение, но той е от ония писатели, които не само че не губят от това, а може би и печелят...

В Милано мисълта ми се връщаше към него, към внушенията на книгите му, а и към човешкото му ежедневие, преминало в тукашните редакции и издателства. Но не можех да го потърся, да отида като при духовно близък човек. Вече десетилетие и повече той не е между живите. Утехата е, че книгите му, с които общуваме, ни карат да забравяме за това.

I

През април 1972 година професор Ермано Измани, четиридесет и три годишен, редовен преподавател по електроника при университета в Х, дребен на ръст и възпълен, с весел нрав, но боязлив, получи писмо от Министерството на отбраната, с което го канеха да се яви при полковник Джакуинто, началник на отдел Проучвания. Поканата имаше спешен характер.

Без да има и най-малка представа за какво можеше да се отнася, Измани, който пред представителите на властта имаше винаги комплекс за малоценност, побърза да се яви в министерството още същия ден.

Никога не беше ходил там. Влезе в приемната с присъщата си стеснителност. Веднага един униформен пазач го спря и запита какво обича. Той показа писмото.

Като погледна писмото, пазачът, който го беше посрещнал малко троснато (с небрежното си облекло и непохватни движения Измани не внушаваше уважение), като по чудо промени държането си. Извини се, помоли Измани да почака една минута и се втурна в съседната стая.

Появи се един лейтенант, поиска да види писмото, прочете го, усмихна се малко смутено и с подчертана почтителност помоли Измани да го последва.

„Какво ли пък толкова има в това писмо? — запита се Измани заинтригуван. — Защо, като го видят, се отнасят с мен като с важна личност?“ То му се беше сторило обикновено служебно съобщение.

Със същото страхопочитание се отнесоха към него и другите офицери, с все по-висок чин, в следващите канцеларии, през които преведоха Измани. Той дори остана с неприятното впечатление, че всеки един от тези офицери, щом видеше писмото, бързаше да прехвърли случая на други, по-отговорни, сякаш Измани беше човек, към когото трябва да се отнасят с най-голямо уважение, но неудобна и едва ли не опасна личност.

Полковник Джакуинто вероятно заемаше длъжност, много по-висока, отколкото можеше да се съди по чина му, защото контролните бариери, през които Измани трябваше да мине, за да стигне до него, бяха многобройни.

Джакуинто, около петдесетгодишен мъж в цивилно облекло, го посрещна почтително. Каза, че не било необходимо Измани да бърза толкова. Спешността, за която се намекуваше в писмото, била обичайна формалност при всички преписки в неговата служба.

— За да не ви губя времето, господин професоре, ще ви обясня веднага за какво става дума. Или по-точно — и той се усмихна многозначително — ще ви запозная в общи линии с условията на работата, която министерството възнамерява да ви възложи. За какво точно се отнася, самият аз не знам. В някои сектори, вие разбирате, господин професоре, предпазливостта никога не е излишна. По този повод ще подчертая, че от всеки друг биха се изисквали предварително гаранции за най-строга секретност... Но при вас, господин професоре... вашата личност... вашите заслуги... вашето участие във войната... вашият авторитет...

„Накъде ли ще избие?“ — запита се Измани с нарастващо смущение и каза:

— Извинявайте, господин полковник, но аз нищо не разбирам.

Полковникът го погледна с лека ирония, стана от писалището, извади от джоба си връзка ключове, отвори масивен железен шкаф, измъкна някаква преписка и се върна при писалището.

— Ето в какво се състои работата — каза той, прелиствайки няколко страници, написани на машина. — Склонен ли сте, професор Измани, да направите една услуга на родината?

— Аз? Но как? — Подозрението му, че има някакво голямо недоразумение, ставаше все по-оправдано.

— Не сме се и съмнявали, господин професоре — каза Джакуинто. — Вашите патриотични чувства са известни на най-високо място. Именно затова се доверяваме на вас.

— Но аз... наистина не разбирам...

— Склонен ли сте, господин професоре — запита полковникът с променен тон, като наблягаше на думите си, — склонен ли сте за период най-малко от две години да се преместите в една от нашите военни зони, за да участвувате в дейност от висш национален интерес,

а също и с изключителна научна стойност? Що се отнася до длъжността ви в университета, вие ще се водите в редовна командировка, ще получавате, разбира се, пълната си заплата плюс значителна сума командировъчни — не мога да ви кажа точно колко, но някъде към двадесет — двадесет и две хиляди лири на ден.

— На ден ли? — възкликна изумен Измани.

— Освен това обширно и уютно жилище с всички съвременни удобства. Местността е много здравословна и живописна, така пише тук. Една цигара?

— Благодаря, не пуша. Но за каква работа става дума?

— От избора, направен от министерството, струва ми се, става ясно, че са имали предвид вашата компетентност по някои специфични въпроси... След приключване на мисията правителството естествено не ще пропусне да ви засвидетелствува по най-осезателен начин... като вземе под внимание и вашата несъмнена жертва да живеете откъснат от останалия свят...

— Защо? Няма ли да мога да излизам оттам?

— Особеното значение на задачата...

— В продължение на две години? А университетът? А лекциите?

— Мога да ви уверя обаче, макар и да не познавам, както ви казах, естеството на работата, че ви се отдава възможност за извънредно интересни научни изследвания...И за да бъда искрен, ще добавя, че тук никой не изказа ни най-малко съмнение какъв ще бъде вашият отговор.

— И с кого ще...?

— Не съм в състояние да ви отговоря. Обаче мога да посоча едно име, едно известно име: Ендриаде.

— Ендриаде ли? Но той сега е в Бразилия.

— Официално в Бразилия, разбира се — и полковникът намигна.
— Вижте, господин професоре, няма защо да се вълнувате. Може би сте малко нервен...

— Аз ли? Не зная...

— Та кой не е нервен днес при този напрегнат живот? Но в дадения случай е съвсем излишно, уверявам ви. Предложението, мой дълг е да подчертая това, би поласкало всекиго. Освен това не е толкова спешно. Вие ще си отидете, господин професоре, и ще продължавате да живеете както досега — и се усмихна, — все едно че

не съм ви казвал нищо... все едно, искам да ме разберете добре, че кракът ви не е стъпвал в тази служба... Помислете върху това, обаче... помислете си... И когато вземете решение, телефонирайте ми...

— А жена ми? Може би ще ви се види смешно, но няма и две години, откакто сме женени...

— Моите поздравления, господин професоре... — Полковникът сбърчи вежди, като че ли обмисляше труден проблем. — Защо не... стига вие лично да гарантирате за нея...

— Жена ми е толкова простодушна и добра, че няма никаква опасност да... А освен това никога не се е интересувала от моята научна работа.

— Толкова по-добре — усмихна се той.

— Господин полковник, преди да...

— Кажете, кажете...

— Преди да взема решение в единия или в другия смисъл, не бих ли могъл...?

— Да узнаете нещо повече — искате да кажете?

— Е, да. Да изоставя всичко за две години, без дори да знам какво ще...

— Тъкмо затова, господин професоре, трябва да имате търпение. Уверявам ви, че аз не знам нищо повече от онова, което ви казах. Вие може би не ще повярвате, но боя се, че в цялото министерство няма нито един човек, разбирате ли, нито един, който да е в състояние да ви обясни каква ще бъде точно задачата, която ще ви бъде възложена. Изглежда абсурдно, знам. Вероятно и началник-щабът на армията не би могъл... Понякога механизмът на военната тайна стига до парадокс. Нашата задача е да пазим тази тайна. Онова, което тя съдържа, не трябва да ни интересува... Но вие ще имате време да се запознаете с нея, достатъчно време през тези две години...

— Извинете, но... как се спряхте именно на мен?

— Ние ли? Не ние се спряхме на вас. Изборът, препоръката дойде от самата зона.

— От Ендриаде ли?

— Не ме карайте да казвам онова, което не съм изрекъл. Може да е бил и Ендриаде, но не знам с положителност... Не, не, господин професоре, работата не е бърза. Вие се върнете към вашите научни занимания, все едно че не съм ви казвал нито дума. Благодаря ви, че

дойдохте. Не искам да ви отнемам повече време. — И полковникът стана да придружи Измани до вратата. — Никак не е бърза... Но помислете върху това, господин професоре, и когато вземете решение...

II

Предложението хвърли професор Измани в голяма тревога. Ако се оставеше на инстинкта си, който го водеше единствено към спокойствие, към запазване на *ressic stantes*^[1], на принципа за уседнал живот без сътресения, незабавно би отказал.

Но неговата боязливост го караше да приеме. Ако идеята да бъде изпратен за две години на някакво тайнствено място за работа, която можеше и да не му допадне, при тежкото задължение да пази тайна, сред непознати хора (защото той беше виждал само няколко пъти светилото на физиката Ендриаде, в суматохата на някои конгреси), ако тази идея му вдъхваше чувства, близки до ужаса, то за него, рядко честния човек, беше много по-трудно да се измъкне от онова, което му бе отредено като негов дълг на гражданин и учен.

През време на войната той се беше проявил като храбрец, но не защото презираше опасностите. Напротив. Именно страхът, че ще се покаже малодушен, че няма да изпълни заповедта, че няма да оправдае доверието, което имаха в него войниците, че може да се покаже недостоен за своя чин, го караше да превъзмогва — с неописуеми душевни терзания — другия страх, физическия страх, страха от неприятелския огън, от раните, от смъртта. Сега беше в същото положение.

Побърза да се прибере вкъщи, за да сподели своята тревога с жена си Елиза, която беше петнадесет години по-млада от него, но много по-зряла и способна да се справя с проблемите в живота.

Възпълничка и набита, Елиза не беше висока на ръст. Независимо от обстоятелствата, широкото ѝ и кръгло лице изразяваше тиха и успокояваща решителност. Където и да попаднеш, дори и на най-неприветливото и неподходящо място, след няколко минути тя имаше вид, че се чувства прекрасно. Където и да се появеше, веднага необяснимо изчезваха и тревогата, и мръсотията, и безпорядъкът, и чувството на неудобство. Като съпруга тя беше неоценимо щастие за Измани, така безпомощен в практическия живот

и тревожещ се от всяка дреболия. Вероятно именно контрастът между двата темперамента беше, както става често, първопричина за голямата обич, която изпитваха един към друг. За щастieto на този съюз сигурно допринасяше и обстоятелството, че Елиза имаше само средно образование, нямаше и най-малка представа от научната дейност на своя съпруг и макар и да го считаше за гений, се интересувахе от работата му само дотолкова, че да не го оставя да работи вечер до късно.

Едва беше влязъл в преддверието и тя застана пред него с престилка и с лъжица в ръка, насочвайки показалец към челото му.

— Не ми казвай нищо. Аз знам. Предложили са ти нова работа.

— Откъде знаеш?

— О, мъжо, достатъчно е да те погледна в лицето, приличаш на Наполеон преди заминаването за Света Елена.

— Кой ти каза?

— Какво да ми е казал?

— За Света Елена.

— На Света Елена ли трябва да ходиш? — и сянка помрачи усмивката ѝ.

— Наистина нещо като Света Елена. Но не бива да говориш с никого за това. Ако се разчуе, може да имам неприятности.

Той се обърна рязко, отвори внезапно вратата, която беше затворил зад гърба си, изскочи на стълбището и погледна надолу.

— Какво ти става?

— Стори ми се, че чувам стъпки.

— Е, и?

— Не бих искал някой да е чул.

— Ти ме плашиш, Ермано, значи работата е наистина сериозна... — и се разсмя. — Ела насам, ела в кухнята и разкажи. Тук няма кой да ни чуе.

С известно затруднение, защото в главата му цареше хаос, Измани разказа за разговора си с Джакуинто.

— И ти прие, нали?

— Защо?

— Ох, мъжо, мъжо, може ли да не приемеш!

— Заради заплатата ли, която ще ми дадат? — каза той разочарован, защото държеше да стои винаги над вулгарността на

парите.

— Ами! Каква ти заплата. Дългът... мисията... любовта към отечеството... О, знаели са как да те подхванат, но няма те упреквам... — и избухна в смях. — Освен това ти предлагат повече от шестстотин хиляди лири на месец извън заплатата.

— Изчисли ли ги вече? — запита той и кой знае защо се почувствува успокоен.

— Кога си сънувал такава заплата? Вече си представям какви физиономии ще направят твоите колеги, ще позеленеят от завист. Но какво е, някакво атомно съоръжение ли е?

— Нищо не ми казаха.

— Щом е толкова секретно, трябва да е атомна бомба... Но ти... ти разбираш ли от тези работи? Не ми се струва да е от твоята специалност.

— Не знам нищо, нищо не знам. Елиза се замисли.

— Ами да. Ти не си физик. Щом са избрали именно теб...

— Това нищо не значи. Дори и при атомно съоръжение, особено във фазата на проектиране, може да имат нужда от човек като мен, специализиран в...

— Значи атомно съоръжение... И кога?

— Какво кога?

— Кога заминаваме?

— Нищо не знам. Аз още не съм дал съгласието си.

— Но ще приемеш, може ли да не приемеш. Само в един случай би отказал може би.

— В какъв случай?

— Ако трябва да заминеш сам, ако аз не мога да те придружа. Може би... — и се усмихваше.

— При това местността била много живописна.

[1] Съществуващото положение (лат.). Б. пр. ↑

III

Измани и жена му заминаха за „военна зона 36“ в началото на юни с кола на Министерството на отбраната. Шофираше един войник. Придружаваше ги капитан Вестро от Генералния щаб, към тридесет и пет годишен, набит, с малки проницателни и иронични очи.

При тръгването те научиха, че отиват към Вал Тексеруда, прочута курортна област, където Елиза беше летувала като момиче преди много години. Но не знаеха нищо повече. На север от Вал Тексеруда се издигаше голям планински масив. Местоназначението беше може би там горе, в някое отдалечено кътче, затворено сред скалите или сред горите, или в някоя алпийска местност, опразнена от населението и превърната във военна база.

— Господин капитан — питаше госпожа Измани, — вие къде точно ни водите?

Вестро говореше бавно, сякаш подбираше думите една по една, може би от предпазливост, като че ли се страхуваше да не разкрие някаква тайна.

— Ето тук, госпожо — отвърна той, като ѝ показа един лист, написан на пишеща машина, но без да и го дава, — тук е посочен маршрутът. Тази вечер ще спрем в Креа. Утре сутринта потегляме в осем и половина. По главния път до Сант'Агостино. Оттам започва военен път. Аз ще имам удоволствието и честта да ви придружа до контролния пост. Там моята задача приключва. Друга кола ще дойде да ви вземе.

— А вие, господин капитан, ходили ли сте там?

— Къде?

— Във военна зона трийсет и шест. Не, госпожо, никога не съм ходил.

— А какво има там? Атомно съоръжение ли?

— Атомно съоръжение... — повтори той като ехо, с двусмислена интонация на гласа. — Ще бъде интересно за господин професора, предполагам.

— Но аз питам вас, господин капитан.

— Мене ли? Но аз не знам абсолютно нищо.

— Е, съгласете се тогава, че е наистина странно. Вие не знаете нищо, мъжът ми не знае нищо, в министерството не знаят нищо, впрочем в министерството са били твърде сдържани, нали, Ермано?

— Сдържани ли? Защо? — учуди се Измани. — Бяха много любезни.

Вестро се усмихна леко.

— Виждаш ли, че бях права? — каза Елиза.

— За какво си била права, мила?

— Че са те извикали за атомната бомба.

— Но господин капитанът каза, че не знае нищо.

— Тогава — настояваше жената. — какво правят в тази военна зона тридесет и шест, щом не е атомна бомба?

— Внимавай, Мора — извика капитанът, този път без да подбира думите си, защото изпреварваха един голям камион, а пътят беше възтесен. Но всъщност нямаше причина за безпокойство. Пътят беше прав и насреща не идваше никакво превозно средство.

— Та исках да кажа — подхвана отново Елиза Измани, — щом не е атомна бомба, какво правят там, където отиваме? И защо не ни кажат? Дори и да е военна тайна, ние нали отиваме там, на самото място...

— Вие споменахте за атомно съоръжение.

— Не споменах. Аз питах вас.

— Вижте, госпожо — на капитан Вестро сякаш му струваше усилие да отговори, — мисля, че трябва да имате търпение, докато пристигнете на място. Уверявам ви, че аз не съм в състояние да ви отговоря.

— Но вие знаете, нали?

— Казах ви, госпожо, че никога не съм ходил там.

— Но знаете за какво става дума, нали? Измани слушаше напрегнато.

— Уважаема госпожо, моля да ме извините за педантизма, но ето, има три вероятности: това, което се върши там, не е тайна, но аз не го знам; или аз го знам, но е тайна; или е тайна и аз не я знам. Виждате, че при всички случаи...

— Вие обаче бихте могли да ни кажете за коя от трите вероятности става дума — възрази Елиза.

— Зависи — отвърна офицерът, — зависи от степента на тайната. Ако се отнася за тайна от първа степен, както често е например в оперативните планове, тя се разпростира — и правилото го подчертава изрично — и върху всичко онова, което я засяга дори и съвсем бегло и частично, дори косвено и негативно. А какво означава негативно? Означава, че ако някой знае, че съществува такава тайна, но тя не му е известна, му е забранено да покаже дори и това свое незнание. И забележете, госпожо: ограничението привидно е абсурдно, но има своето основание. Да вземем например нашия случай — военната зона трийсет и шест. Е, добре. Самото мое признание, че не съм в течение — като се има предвид моят чин и моята длъжност, — би могло да даде известно, макар и малко указание на онзи, който...

— Но вие знаете кои сме ние! — избухна госпожа Измани. — Самото обстоятелство, че вие ни придружавате, изключва според мен всяка възможност за подозрение.

— Уважаема госпожо, при входа на Военното училище, в преддверието — предполагам, че никога не сте ходили там — стои следният девиз: „Тайната няма нито семейство, нито приятели.“ Това при някои обстоятелства може да се стори някому тежко и неприятно, признавам... — Изглеждаше изтощен от дългото обяснение.

Госпожа Измани се засмя:

— Изобщо вие най-дипломатично ми обяснявате, че не можете или не искате да ни кажете какво има в тази прословута военна зона...

— Но аз, госпожо, никога не съм ви казвал, че знам — подчерта капитанът със своя назидателен и флегматичен тон.

— Добре, да сложим точка. Бях малко досадна. Извинете.

Офицерът замълча.

Изминаха няколко минути, после Измани запита плахо:

— Моля да ме извините, господин капитан. Вие казахте, че вероятностите са три. В действителност са четири. Защото може онова да не е тайна и вие да знаете какво е то.

— Не споменах тази вероятност — обясни Вестро, защото ми се струва излишно.

— Излишно ли?

— Ами да. В такъв случай... в такъв случай отдавна щях да съм ви разказал всичко! Внимавай, Мора!

Но и забележката, отправена към шофьора, беше излишна: завоят, в който навлязоха, беше много широк и скоростта не беше повече от шейсет.

IV

На другия ден се изкачиха до Вал Тексеруда.

Пътят беше хубав до Сера д'Олтро, курортно място, заобиколено от гори, после ставаше тесен и труден поради острите завои.

Постепенно и местността ставаше все по-дива, къщите все по-редки, горите по-гъсти, рядко се срещаха хора, а в дъното на дефилетата от двете страни от време на време се открояваха очертанията на стърчащи и разкривени планини, всички наклонени на една страна като някои дървета край реките, където вятърът духа все в една посока.

Мълчаха и тримата. Небето беше сиво и еднообразно, бездънно. Под него по хребетите се влачеха мъглии и потъваха в дълбоките урви.

— Още много ли има? — питаше Измани от време на време.

— Не вярвам — отговаряше Вестро. — И аз идвам за пръв път.

— А колко километра остават още?

— Още малко.

По едно време излязоха на кръстопът. Пътят вдясно навлизаше внезапно в мрачно дефиле, толкова стръмно, че не можеше да се разбере как продължава нататък. За част от секундата през една пролука между стръмните скали (с безформени борчета, израснали кой знае как по малките издатини на надвисналите стени) Измани зърна нещо като бастион от бели скали със заоблени върхове, които смътно наподобяваха черепи. Гледката му подействува потискащо. Помисли си: „...Ако местоназначението ми е там горе, в никакъв случай няма да остана.“ И веднага след това: „Обзалагам се, че сега ще завием надясно, в дефилето.“ Колата обаче продължи направо.

След около половин час долината се разшири, имаше повече светлина, а и планините от двете страни не изглеждаха така зловещи. Спряха до една бензиностанция. Слязоха да се поразгъпчат и да пият кафе.

Използувайки, че капитанът беше застанал малко встрани, Измани попита човека от бензиностанцията — в напреднала възраст и

с кротко изражение на лицето, — като посочи пътя, който се изкачваше на зигзаг по единия склон на долината:

— Това ли е пътят за атомното съоръжение?

— Атомно ли? — Човекът се поогледа, като че ли търсеше помощ. — Ами... аз не съм от този край.

— Все си чул да говорят нещо. — (Междувременно Вестро се беше приближил.)

— Е, говорят какво ли не. Вярно, че времето сега... времето...

— Какво времето?

— Времето не е вече както преди. Сега е все хубаво. Вече не вали. — И се засмя.

Макар и казано в съвсем неясна форма (както впрочем можеше да се очаква поради вродената недоверчивост на тези планинци, откъснати от света), това би могло да се вземе като потвърждение. Но можеше ли да се вярва? Обръщайки случайно глава, на Измани се стори — но може и да беше погрешно впечатление, дължащо се на неговото възбудено въображение, — че онзи човек леко присви очи, сякаш намигна съучастнически на капитана, който обаче не трепна.

Когато седнаха отново в колата, капитан Вестро пошепна на шофьора нещо, което Измани не разбра. Вместо да продължи по долината, автомобилът пое в обратна посока.

— Връщаме ли се? — запита госпожа Измани. Вестро отвърна бавно:

— Моля да ме извините. Не познавам пътя. Отминали сме разклонението, без да забележа.

— Кое разклонение? — запита тревожно Измани, мислейки за дефилето, което му беше направило такава тягостно впечатление.

— Навярно три-четири километра. Трябваше да влезем в една странична долина.

Замълчаха. „Същата е, помисли Измани, щом я видях, разбрах. Почувствувах го. Но там горе не оставам в никакъв случай.“

— Господин капитан — каза след няколко минути, като се опитваше да се покаже съвсем спокоен, — извинете любопитството ми. Ако аз...

— Кажете, кажете, господин професоре — насърчи го капитанът, защото Измани се двоумеше.

— Ако аз... да речем... ако аз сега реша да откажа, изобщо ако променя решението си...?

— В такъв случай — засрича Вестро с присъщата си флегматичност — аз съм на ваше разположение да ви закарам обратно вкъщи.

— Защо? Предвиждаше ли се такава вероятност?

— Не знам. Аз получих нареждане. Дори и ако евентуално вие, господин професоре...

— Какво мислиш да правиш, Ермано? — намеси се с усмивка съпругата му. — Какво ти хрумна?

Измани не ѝ обърна внимание. Отговорът на капитана го вълнуваше твърде много.

— Следователно не се изключваше възможността — продължи той — аз в последния момент...?

— Нормално е в такива случаи, господин професоре, да се вземат предвид всички възможности и министерството... Касае се, мисля, за доброволна мисия и всякаква принуда би била в противоречие с...

— Кажете ми откровено, господин капитан, имало ли е друг като мен, който... който да е дезертирал?

— Не знам, не вярвам. Не съм чул такова нещо. За пръв път, повтарям ви, идвам тук.

Измани замълча, като се двоумеше какво да реши. Един отказ, след като е стигнал дотук, би изглеждал чудноват и смешен, детинска постъпка. Но като помислеше за дивото дефиле с онези мъртвешки скали в дъното, изпитваше истинско физическо отвращение. Все пак реши да изчака.

Както предполагаше, колата забави ход тъкмо при зловещото дефиле.

— Оттук нагоре ли ще вървим? — запита Измани.

— Не, не — отвърна Вестро. — Тъкмо на срещуположната страна — и посочи другия склон.

Измани и жена му погледнаха надясно. Един мост, образуващ прав ъгъл с главния път, пресичаше реката (или по-точно бялналото се широко речно корито с малко вода на дъното) и водеше към една странична долина. В славнение с дефилето отсреща тази долина беше широка, потънала в зеленина и приветлива. Там имаше гори и ливади,

безредно накацали едни над други като стръмни гърбици, и в дъното на тази романтична картина се открояваше скалиста планинска верига. Но било поради различния облик на върховете, било поради жизнерадостната светлина от небето, което на места се беше вече прояснило, този път Измани не изпита никакво неприятно чувство.

V

Точно в подножието на последните скали, след които теренът подсказваше, че преминава в плато, пътят излизаше на едно равно място и тук се намираше контролният пост: малка казарма, мачта със знаме, груба дървена ограда, две скамейки, една маса, една кучешка колиба, която очевидно не се използваше.

Мястото беше прекрасно: навсякъде наоколо по стръмните склонове се спускаха гори към Вал Тексеруда, чието дъно се открояваше в далечината с бялото корито на реката, с пътя, с пръснатите тук-там селца; носеше се лека мъгла и едно чувство за спокоен, чист и удобен живот, което вдъхват някои места в планината.

Само откъм задната страна изгледът беше закрит. Гората беше прорязана от неравна преграда от сиви плочи, обрасли с бурени и храсти, зад която не се виждаше нищо. Тази надвиснала стена, независимо от широката панорама, някак си притулеше мястото и му придаваше печален вид.

Измани и жена му бяха посрещнати от дежурния офицер, старши лейтенант Троцдем, който, предизвестен за тяхното пристигане, беше наредил да пригответ закуска и се показва много любезен.

Трябвало да почака малко, преди да продължат пътуването. Оттук започвала охраняваната военна зона, където автомобилът на капитан Вестро нямал разрешение да влиза. От Центъра, местоназначението на Измани, щяла да дойде друга кола да ги вземе. Или по-точно, обясни старши лейтенантът, колата била вече слязла, но трябвало да изчака пристигането на още един гост на Центъра: съпругата на инженер Стробеле, заедно с която семейство Измани щяло да измине последната отсечка от пътя.

Кой беше този Стробеле? От мъглявите обяснения на старши лейтенанта Измани разбра, че трябва да е някой от важните личности горе. Очевидно нарочно е било уредено пристигането на неговата съпруга да съвпадне с пътуването на Измани, и то не за икономия на

бензин, а от старание да се намали до минимум преминаването през строго охранявания периметър на военната зона.

Като влязоха в малката казарма, съпрузите Измани бяха въведени в трапезарията. Там имаше и други военни: лейтенант Пико, старшина Амброзини, старшина Интропи.

Капитан Вестро се сбогува веднага. Каза, че по служебни причини трябвало да се върне незабавно, но беше очевидно, че бърза час по-скоро да се махне оттам.

Измани имаше чувството, че със заминаването на Вестро се прекъсва и последната му връзка с досегашния живот. Вече започваше неизвестното. И разговорите, които слушаше, все повече засилваха безпокойството му.

Междувременно разбра, че дори Трондем, Пико и другите нямаха ясна представа какво има горе на платото. Задачата на малкия гарнизон беше да охранява зона трийсет и шест съвместно с различните контролни постове, разположени около нея. Тази бариера имаше за цел да възпрепятствува достъпа на външни лица и да държи под наблюдение околността. Офицерите и войниците не се водеха към Центъра, не можеха да навлизат в зоната, не бяха от категорията на посветените.

Тези войници охраняваха някаква тайна. Но каква — не знаеха. Атомно съоръжение ли?

— Господин професоре, не ме питайте, за бога? — каза старши лейтенант Трондем. — Ако вие не знаете какво е... Аз съм на тази служба от пет месеца, но и сега знам толкова, колкото и преди. Кой ги знае какво вършат? Тайната... тайната тук се говори само за тайната... За нас това е цял кошмар; естествено, всеки си има своя теория, правят се най-налудничави догадки. Знаете ли какво ще ви кажа? Вие сте щастлив, че след час-два ще бъдете там на място и ще разберете. Вие може би си мислите, че каквото и да е то, в края на краищата не ни засяга, от нас се иска само да охраняваме. Вярно е, не ни засяга. Но да си, така да се каже, на две крачки от него и да не знаеш нищо, абсолютно нищо, това изнервя. Виждате ли онези скали? Достатъчно е да се изкачим на тях, няма и сто метра, не би било трудно, и оттам бихме могли да видим... Но е забранено, а ние сме военни, любопитството би ни струвало твърде скъпо... — И се усмихна по странен начин. — И при все това... Ето, под мое командване са към

четирийсет войници. Тук няма никакви развлечения. Пълна изолация, никакви жени. И цялата тази тайнственост. Поне да ни кажат какво охраняваме. А то... откровено казано, нещо като каторга... И при все това... знаете ли, че при все това никой не иска да си ходи оттук. Скука до смърт, всеки ден едно и също, не можеш дори да зърнеш женско лице... Ето например вие, госпожо — и се обърна към Елиза Измани, — вие сега ми се струвате като... дори не мога да изразя като какво... като някакво същество, слязло от луната... И въпреки всичко тук се чувствуваме добре. Винаги сме весели, винаги имаме добър апетит. Е, можете ли да ми обясните това? Аз, госпожо, съм невежа, но ще ви кажа едно: ако е атомна бомба, то тя е много странна.

— Странна ли?

— Ами не е ли странно това, което става тук...

— Какво, какво става? — запита тревожно Измани.

— Но вие, господин старши лейтенант — намеси се съпругата, като видя, че мъжът ѝ започва да се плаши, — вие ни сте ли задължен да пазите военната тайна? Как можете да говорите толкова свободно? Откъде знаете например, че ние двамата не сме шпиони?

Троцдем се засмя:

— За щастие ние сме извън играта. Тайната започва непосредствено зад тази постройка, така че ние сме свободни... Не знаем абсолютно нищо и за това нищо можем поне да говорим.

Елиза Измани разбра, че той няма да млъкне. Отприщил се веднъж, старши лейтенантът не спираше, очевидно бързаше да излее всичко, което му се беше насъбрало от месеци. Разказът му беше объркан и доста невероятен.

VI

Строителните работи на Центъра, разказваше старши лейтенант Троцдем, започнали преди десетина години. Забрали достъпа на външни лица до зоната и докарали на платото стотици, а може би и хиляди работници и специалисти и ги настанили в бараки. Били извършени огромни изкопни работи, отначало всички мислели, че ще се строи водноелектрическа дига; и наистина била построена една дига със съответната централа, но същевременно били издигнати и стените на някакъв завод, така се говорело, дори на няколко завода. Тайната била много строга, всички работници били взети от военни фабрики и арсенали и имали най-малко петгодишен трудов стаж. Впрочем строителните площадки били изолирани една от друга, всяка работела за себе си и не знаела нищо за другата, следователно никой не можел да има представа за общия план.

След осем години по-голямата част от работниците били освободени. Горе останали само няколко десетки, а може би и по-малко. Ако е завод, например атомен завод, очевидно всичко трябва да функционира автоматично и са необходими много малко хора. Но дали е завод? На Троцдем му се струвало, че горе са закарани огромни количества електрически апаратури, но от какъв тип — той не знаел.

По настъпилото относително затишие можело да се заключи, че съоръжението е вече построено или че поне големите работи са приключени. Но беше ли пуснато в действие? Едва ли, защото твърде малко камиони се качвали и слизали — доста красноречиво указание, че продукцията е твърде малка или никаква. Освен ако суровините се намират на място и производството се складира там. Другото предположение било, че съоръжението, каквото и да е то, не е предназначено за производство на нещо, а за друга дейност, каквато човек трудно би могъл да си представи.

Троцдем често имал случай да говори с работници, които по различни поводи се качвали или слизали от платото, но успявал да изтръгне от тях малко или нищо. Всички били добре инструктирани и

не се отпускали да говорят. Но дори и малцината, които не взимали много на сериозно задължението да пазят тайна, имали съвсем объркани представи.

Единственото съществено нещо, което успял да разбере, било следното: с изключение на ръководителите и на няколкото главни техници, никой от работещите там не е имал възможност да проследи работата от началото до края — на всеки две-три години хората били подменяни, следователно никой не е могъл да има точна представа за онова, което е било направено.

Много по-интересни, макар и необясними били според старши лейтенант Троцдем някои събития, свързани с контролния пост на външната граница на зона трийсет и шест; интересни най-вече защото той бил пряк свидетел. И между другото разказва:

— На войниците от външния контролен пост беше строго забранено да навлизат в периметъра на военната зона, ограден с бодлива тел (дори и по скалистите склонове). Те бяха обаче длъжни да съобщават незабавно в командването на Центъра — чрез портативни радиопредаватели или по телефона, — ако забележат нещо подозрително или научат нещо важно. В последно време нарежданията отгоре за засилване на бдителността станаха някакъв кошмар — като че ли горе са имали причина да се опасяват от враждебно нападение отвън.

Но беше странно, че всеки път, когато патрулите или постовите забелязваха някого (почти винаги дървари или ловджии) и съобщаваха по радиото или с трикратно изсвирване с рог, всеки път биваха изпреварвани, макар и с няколко секунди, от също такава сигнализация. Например идва съобщение: „Внимание, в квадрат седемдесет и осем (цялата топографска карта на зоната е разделена на номерирани квадрати), вдясно от коритото на река Спреа.“ И тъкмо в тази точка войниците бяха видели в момента някакво чуждо лице. В някои случаи предупреждението биваше още по-подробно: „Двама непознати в квадрат X покрай скалите. Внимание.“ А понякога се случваше часовете да не са забелязали още нищо.

И Троцдем се запитваше:

— Какво означава това? Трябва да има някой, който ни контролира, без да го виждаме, и бди като нас, дори ни превъзхожда по бързина и точност. Но кой е той? И къде е? Войниците не бяха

виждали никого по тези места, по върховете на надвисналите скали не бяха забелязали мъже на пост. Или трябва да приемем, че онези от командването са магьосници?

— Вие, господин старши лейтенант — запита Измани, — никога ли не сте виждали съоръженията там горе?

— Никога. Казах ви, че ние, от контролния пост, нямаме достъп до там. Тук наоколо се виждат само гори и скали. Само от долината Валон дели Анджели, на един километър оттук, може да се види нещо.

— Какво нещо?

— Ами... част от стена, гладка, без пролуки и без прозорци. А зад стената се вижда една много висока антена, като радиоантена. И на върха нещо като глобус.

— Сфера ли?

— Нещо такова. Някои казват, че са я видели да се движи.

— Как се движи?

— Въртяла се около оста си.

— И за какво служи?

— Мене ли питате? Загадка. Тук всичко е една проклета загадка. И кой знае за каква глупост.

— Вие не смятате ли, че е атомно съоръжение?

— Казах ви вече. Доколкото може да съди един невежа като мен... аз мисля, че ако беше атомно съоръжение, трябваше да видим да пренасят много повече материали. А освен това...

— Този ли е единственият път? — запита Измани.

— За материалите има и една въздушна линия, но ние виждаме, когато минава, дали е натоварена или не — намеси се лейтенант Пико, който от съседната маса, където седеше сам, беше следил разговора. — Хайде, кажете му за гласа...

Троцдем свй рамене:

— Не му обръщайте внимание, господин професоре, аз не вярвам на това. Според мен това е някаква легенда. Много от войниците тук казват, че чуват някакъв глас. И не приличал на човешки глас.

— От високо ли идва?

— Да.

— И какво казва?

— Не могат да разберат. Някои твърдят, че е чужд език и затова не го разбират. Други казват, че идва от много далеч. Аз никога не съм го чувал.

Измани се обърна към лейтенант Пико:

— А вие?

— Ами... понякога ми се струва... но не мога да кажа със сигурност...

— Виждате ли? — рече Троцдем. — Когато трябва да се отговори ясно, всеки започва да го усуква. Всички чули да се говори за това, всички твърдят, че е вярно, но никой не казва: „Аз го чух в еднoй си ден, в толкова и толкова часа.“ Фантазии, чисти фантазии, и нищо чудно: там, където има някаква голяма тайна, се носят най-абсурдни слухове, както през време на война.

— Тогава защо не разкажеш за кучетата? — подхвърли Пико на старши лейтенанта. — Това поне видя и ти.

— Кучета ли?

— Да. Още едно от многото необясними неща — отвърна Троцдем.

— Кучета ли имате тук?

— Имахме. Две кучета вълча порода. Но не можахме да ги задържим. Щом дойдоха тук, изпаднаха в страшна възбуда!

— Лаеха ли?

— Не, не лаеха и това е чудното. По-скоро виеха. Все напиреха да отидат горе.

— Къде горе?

— Бог знае къде. Нагоре по скалите, ей там... Накрая трябваше да ги махнем оттук.

— Само тези две кучета ли, или и други?

— Изглежда, че тук с всички кучета става така. Един ден сержант Интроци доведе едно куче лисичар и то веднага започна да вие към скалите и едва ли не побесня...

В този момент се чу моторът на автомобил, който изкачваше последната стръмнина. Погледнаха навън. Пристигаше колата с госпожа Стробеле.

VII

Олга Стробеле донесе весело настроение и жизненост. Беше на дваайсет и осем години, стройна, с червени коси и бяла, осеяна с лунички кожа, продълговати бадемовидни очи, месести устни, едновременно приканващи и надменни, дръзко, весело и предизвикателно лице, тънка талия, силни и хубави крака. Красива, самоуверена жена, по която хората по улицата се заглеждаха.

Щом видя Измани, възкликна:

— Вие едно време, преди единайсет години, не преподавахте ли в „Томазео“?

— Да, откъде знаете? В този лицей преподавах четири години алгебра.

— Ах, хитрец такъв! Я ме погледнете! Лицето ми не ви ли говори нещо?

— Да, струва ми се... Аз съм лош физиономист... освен това вие, жените, непрекъснато се променят...

— Аз съм Олга Котини, не си ли спомняте? Хикс равно на две по корен квадратен от... Скъсахте ме на изпита и дори не си спомняте... Да знаете, че ще си отмъстя...

— Ако знаех... Ако можех да предположа... — измънка глуповато Измани, почервенял от смущение.

— Хайде да се помирим, прощавам ви — каза тя, като го прегърна и целуна по бузите. След това се обърна към госпожа Измани: — Извинявайте. Джанкарло не прекъснато казва, че съм дивачка... Но нали разбирате, срещам учителя, който ме е скъсал! И при това тук... Ах, да знаете как мразех вашия съпруг, как го проклинах. Трябва да ви кажа, професоре, че на изпитите вие бяхте доста лош... Особено с мен... Ще си отмъстя, да знаете.

Елиза Измани не се засегна. Дори се зарадва, че една толкова весела и жизнерадостна жена идва с тях горе. На съпруга ѝ това щеше да подействува ободряващо. Дори не ѝ мина през ума да ревнува,

макар и да разбираше, че Олга Стробеле се харесва много на мъжете. Толкова сигурна беше в своя Ермано.

— Отдавна ли сте омъжена за професор Стробеле? — запита тя.

— Почти от три месеца.

— И вие ли живеете горе?

— Не, за пръв път отивам там. Като съпруга досега не мога да кажа, че съм много доволна. Оженихме се, направихме едно десетдневно сватбено пътешествие и после моят „наръчник“ ме остави сламена вдовица.

— Наръчник ли?

— Шегувам се. „Наръчник“, защото има манията все да обяснява. Изобщо след десет дни ме заряза. Спешни задължения, строга тайна. Повече от десет години работи горе в Центъра и изглежда, че не му стига. Заряза ме, и толкоз.

— Но сега отивате при него.

— Ще остана горе двама дни, най-много месец. После ще се приберем заедно. Неговата работа била почти приключена, ми каза.

— Каква работа? — побърза да запита Измани.

— Да ви кажа право — и аз не знам.

— Кой знае какво грандиозно съоръжение е...

— Какво съоръжение?

— Онова горе.

— Защо? Вие не сте ли ходили горе, професоре? Олга го погледна, като наклони леко главата си на една страна, сякаш усети някаква клопка.

— Не сте ли ходили?

— Никога.

Жаден да узнае нещо, на Измани много му се искаше да пита още, но разбираше, че не бива да задава нетактични въпроси в присъствието на Троцдем и Пико.

В падащия здрач разговорът им бе прекъснат от пристигането на колата от Центъра, за да ги вземе. И така семейство Измани и госпожа Стробеле, след като се сбогуваха с Троцдем и му оставиха по-големия багаж (щеше да го изпрати на следващия ден с друго превозно средство), потеглиха към платото.

Малко след контролния пост пътят внезапно стана много стръмен. Вече почти не се виждаше нищо, също и поради мъглата.

По едно време пътят внезапно свърши под висока и отвесна жълтеникава скала.

В сумрака Измани отначало не забеляза, че в скалите имаше голяма желязна врата. После видя, че от двете страни, там, където скалите бяха не така стръмни, започваше ограда от три или четири реда бодлива тел. И някакви издадени кръгловати неща, може би изолатори, които го наведоха на мисълта, че по телта минава ток.

Нямаше жива душа. Беше влажно и студено. Мястото беше необикновено диво и неприветливо. Шофьорът каза:

— Може би ще трябва да почакаме няколко минути. Когато слизах, работеха в тунела, трябва да е станало някакво малко срутване.

— Предупредихте ли, че сме тук? — попита Елиза Измани.

— Не е нужно — рече войникът. — Те знаят.

— Откъде знаят?

Шофьорът впери поглед в жената, двоумейки се дали да отговори. После, очевидно успокоен от израза, на лицето ѝ, мълчаливо посочи към желязната врата, на която едва се забелязваше някакъв малък квадрат.

Елиза не поиска повече обяснения. „Трябва да е някакъв апарат, фотоелектрически или телевизионен, или някаква подобна дяволия“, помисли си тя.

— Аз ще слеза да се пораздвижа, че ми изтръпнаха краката — каза Ольга Стробеле.

— Ще слеза и аз — каза Измани, надявайки се да разбере нещо.

Повървяха петдесетина метра надолу по пътя край пропастта. Мъглата им пречеше да видят колко е дълбока тя. Само неясни, чезнещи сенки на надвиснали издатини, на борчета, вкопчили се в най-невероятни места. Измани изпита странно и непознато за него удоволствие, когато Ольга Стробеле, жената, която би било толкова хубаво да можеш да пожелаеш, го хвана под ръка. Усещаше нейното ухание, смесено с мъглата, с влагата, с вкуса на смола, който се носеше във въздуха; никога не беше долавящ толкова приятно ухание.

Тя мълчеше, може би нарочно чакаше да заговори той, защото ѝ правеше удоволствие да го поставя в неудобно положение. Измани се обърна да погледне назад, в съгъстяващата се мъгла автомобилът почти не се виждаше вече.

— Е, госпожо — каза най-последно, — тук няма кой да ни чуе. Кажете ми, какво правят горе в Центъра?

— Професоре — отвърна тя шеговито, — вие действително ми имате зъб. Скъсахте ме на изпита, а сега пък почват да ми се подиграват.

— Слушайте, момиче, не може да не знаете какво прави горе вашият съпруг.

Тя избухна в смях, необичаен за това място:

— Моят съпруг ли? Но вие трябва да знаете какво прави. Щом ви изпращат горе в Центъра, професоре, не може да не сте осведомен.

— Обаче не съм, аз не знам нищо, не ми казаха нищо.

— Кой не ви каза?

— Онези от министерството.

— И вие въпреки това приехте да дойдете?

— Както виждате. Но на мен не ми допадат такива загадки, аз обичам...

— Аз знам по-малко и от вас.

— Но вашият съпруг не ви ли е обяснил? Не ви ли е казал какво представлява този загадъчен Център? Все нещо трябва да ви е споменал. Поне приблизително знаете какво вършат.

Измани почувствува отново да го обзема тревогата, объркването, почувствува се съвсем безпомощен пред една огромна и застрашителна неизвестност — тягостно състояние, в каквото беше изпадал вече през време на войната.

— Горката аз, можете пак да ме скъсате, но не мога да ви отговоря.

— Но какво е? Някакъв завод ли е?

— Кой го знае. Джанкарло споменава за някаква лаборатория.

— Каква лаборатория. Химическа ли? Чу се клаксонът на автомобила.

— Викат ни, професоре. Сезам, отвори се, и планината се отвори... когато на нея й скимне, разбира се. Да вървим.

Тя хвърли цигарата. Червената точка полетя в пропастта и мъглата безшумно я погълна.

Тръгнаха към колата. Олга почти се затича.

— Значи — рече Измани, като се мъчеше да я догони, — значи вие наистина не знаете нищо?

Тя дори не го чу.

VIII

Когато пристигнаха, беше вече нощ и валеше. В една част от пътя колата се изкачваше през тунел в скалите. По едно време излязоха на широка площадка, където имаше четири големи врати, затворени с ролетки. Тогава внезапно стана тъмно: изгасна светлината в галерията, изгаснаха и фаровете.

— Какво има? — разтревожи са Измани.

— Нищо, господине, само няколко секунди търпение — беше отговорът на шофьора.

В мрака се чу шум от вдигаща се ролетка. Коя от четирите? После, без да запали светлините, воден може би от една червена точка, светнала в малък квадрант на таблото, шофьорът потегли бавно.

След малко зад тях се чу шум от спускаща се ролетка. И светлините се запалиха.

Тунелът продължаваше, стръмен и с много концентрични завой, до втора площадка, почти като първата, само че вратите бяха три. Тук се повтори номерът с изгасването на светлините. И пак не се виждаше жива душа.

Изминаха разстояние от около четиристотин метра, както прецени Измани. После излязоха на открито — вероятно на платото.

Озоваха се пред ниска и гола постройка, подобна на каземат, с няколко малки осветени прозореца.

Щом слезе от колата, Измани се заоглежда, надявайки се да види нещо. Но с изключение на входа на този охранителен пост всичко беше потънало в тъмнина. Стори му се обаче, че от двете страни на постройката има оградна стена, висока около четири метра, която се губеше в мрака. Може би това беше последната преграда. В това време един мъж към четирийсетте се приближи да ги посрещне: професор Джанкарло Стробеле.

Стробеле беше елегантен мъж, с подчертано интелектуална физиономия, която изразяваше самоувереност. Измани, който не го

беше виждал никога, беше неприятно поразен от аристократическата му самонадеяност.

На прага прегърна жена си и се представи учтиво на семейство Измани. После ги въведе, в караулката, наподобяваща портиерна на промишлен завод.

През малък коридор Стробеле ги заведе до една врата, срещуположна на онази, през която бяха влезли, и отново се озоваха на открито. Тук чакаше колата, която междувременно беше заобиколила постройката през някакъв страничен вход. На няколко метра разстояние, на високото, се виждаха светлини като от прозорци на къщи.

Продължаваше да вали. Колата пое по една стръмна алея и в светлината на фаровете се появяваха и изчезваха ливади, скали, горички от листокапни борики и ели. Вече бяха близо до светлините.

— Ето — каза Стробеле, когато слязоха пред малка вила с приветлив вид, като швейцарска хижа. — Това е вашата къща. Там долу — и посочи друга вила — живея аз. А онази горе е къщата на нашия шеф Ендриаде. В нея на първия етаж живее и майор Мирти, инспектор от военното министерство. Моля, настанете се; студено е, но се надявам, че камината е запалена. Ваша помощничка, госпожо, ще бъде едно прекрасно момиче — камериерката на Алоизи... Ти, Измани, го познаваше, нали?

— Алоизи ли?

— Да, кой не го познаваше. Живееше тук от близо десет години. Изключителен човек, за неговите открития хората не узнаха нищо, но ще дойде ден... Умря преди няколко месеца.

— Тук ли умря?

— Беше страстен ловец, ходеше сам из планините. Една вечер не се завърна. Намерихме го след три дни.

Беше паднал от една скала. За нас това бе трагедия във всяко отношение. От малкото, което е направено тук, в Центъра — и се усмихна многозначително, — дължим поне петдесет процента на Алоизи. Ако нещастieto беше станало преди четири-пет години, едва ли Ендриаде и аз щяхме да успеем да завършим... да осъществим онова, което...

— Аз ли ще... — запита боязливо Измани, почувствувал се неудобно, — аз ли трябва... затова ли ме изпратиха тук... изобщо аз ли

ще бъда неговият заместник?

— О, не, не вярвам. Ако трябва да заместиш някого, то ще заместиш мен...

— Теб ли? Защо? Отиваш ли си?

— Не, не сега. След месец и половина-два. Слава богу, цикълът, да го наречем така, цикълът на моята работа практически е приключил. Ето дневната, там има един малък кабинет, оттам се отива в офиса и зад него е кухнята; спалните са горе. Общо взето, твърдя това, за щото живея тук от години, тези къщички са добре устроени; единственото неудобство — но откровено каза но на мен не ми пречи — е дървената английска стълба в дневната, защото някои предпочитат спалните им да са съвсем отделени; друго неудобство е шумът; вратите са от масивно дърво, но ако някой е пуснал радиото долу, се чува в спалните; но вие сте двама, а Джустина е много тиха, понякога прилича на котка, така безшумно се движи. А, ето я и нея...

IX

Малко по-късно, на вечерята у Стробеле, Измани се срещна с Ендриаде и съпругата му. Спомни си смътно, че го беше виждал на конгреси. Сега му се стори друг. Беше заприличал на онези важни декоративни особи с вид на пророци, на носители на Нобелова награда, толкова уверени в превъзходството на своя ум, че едва ли не ставаха смешни. Беше облечен много небрежно, имаше дълги, разчорлени сиви коси и голям месест нос, говореше разпалено и с неочаквани обрати на мисълта. Трябва да беше на петдесет и пет години. Пълна противоположност на него беше жена му, към петдесетгодишна, скромна, кротка, мълчалива и леко меланхолична.

Пред тази толкова колоритна и властна личност Измани се почувствува нищожество. Но желанието му да разбере какво се върши тук беше толкова силно, че се престаши. Тази проклета тайна, заради която Джакуинто от министерството, капитан Вестро, старши лейтенант Троцдем и дори Стробеле при кратката им среща бяха премълчали целта на неговата мисия, започваше да прилича на фарс, едва ли не на заговор, за да го изкарат от кожата му.

— Може да ви се стори смешно — каза възбудено, щом седнаха на масата; беше му съвсем ясно, че по този начин се поставя в неизгодно положение, което можеше да изкуши двамата колеги да се възползват от това, — но аз тук съм като някакъв натрапник...

— Натрапник ли? Защо, документите ти не са ли в ред? — попита Стробеле.

— Натрапник... чужд човек... Искам да кажа, че все още не знам нищо. Абсолютно нищо.

— За какво не знаеш нищо?

— За онова, което ще работя тук, което работите вие тук.

— Не са ли ти обяснили в министерството? — учуди се Стробеле.

— Нищо не са ми обяснили.

— Чудно нещо! Просто невероятно! — възкликна Ендриаде. — Нима на Джакуинто и съдружие не им е ясно, че всички тези мерки са съвсем излишни? Тайната, та тайната! Я кажете, Измани, вие какво си помислихте? Все нещо трябва да сте си представяли. Ще бъде интересно да чуем.

— Отначало реших, че е атомна бомба, но някои неща...

— Никаква атомна бомба, слава богу — прекъсна го Ендриаде. — Нещо много по-мирно, но в същото време много по-опасно може би. Така ли е, Стробеле?

— Опасно ли? — обади се Стробеле. — Не бих казал опасно.

Елиза Измани се намеси.

— Ясно, не искате да кажете. Може би защото сме тук ние, жените.

Ендриаде се забавляваше:

— Вие, госпожо, какво предполагате, че е?

— Аз ли? Нямам ни най-малка представа.

— А вие, госпожо Стробеле? — продължаваше Ендриаде.

Олга оправи нехайно съблазнителното деколте на роклята си и отсече:

— Това, което казвате, или по-точно не казвате, ме кара да се опасявам, че не е нещо забавно.

— Олга! — възмути се Стробеле.

— Защо? Не съм обидила никого. Но щом толкова го криете, трябва да е нещо важно, а няма нищо по-тъжно от важните неща; колко хубаво би било, ако можехме да минем без тях. Вие, учените, сте истински съкровища, не отричам, но когато се заемете с нещо сериозно, ставате ужасно досадни.

— Така ли? — каза Ендриаде. — Но все още има надежда: дали е нещо важно или не, още не знаем. — Изражението на лицето му се промени, той се заслуша в нещо. — Господи, какъв пороен дъжд.

Наистина се чуваше плющенето на дъжда, придружено от далечен прекъсващ се тътен. Ендриаде махна отегчено с ръка.

— Професоре, да не би да се страхувате? — попита Олга.

— Откровено казано, не знам.

— И все пак се въздържате да отговорите — намеси се Елиза.

— Мила госпожо, работата е много проста. Тук горе имаме една опитна лаборатория, която е... как да кажа? ... която е от секретно

естество. Така ли е, Стробеле?

— Точно така — потвърди Стробеле.

— Същевременно можем да кажем, че тук провеждаме... провеждаме едно сложно изследване в царството на природата. Така ли е, Стробеле?

— Така е.

— Същевременно можем да кажем, че тук на платото има нещо като... нещо като спортна площадка за упражнение на умствените способности... един стадион... хм... със свръхмодерни инсталации. — И Ендриаде се усмихна доволен. — Струва ми се, Стробеле, че бях точен?

— Съвършено точен.

— И така, Измани, доволен ли сте? — обърна се той към него.

Вече твърде разтревожен, за да може да приеме шеговития тон, Измани каза сухо:

— Сега знам толкова, колкото знаех и преди. Ендриаде се разсмя гръмогласно:

— Имате право, Измани. Простете ми, аз обичам да се шегувам. От време на време. Прощавайте. Хайде, Стробеле, обясни му ти, ти ще го направиш по-добре от мен.

С нескрито задоволство Стробеле се покашля и започна:

— Драги Измани, ти се намиращ в опитното поле на военна зона трийсет и шест — това е официалното определение, макар и неточно, където се...

Олга почука три пъти с ножа по ръба на чашата. Имаше вид на ядосана (или пък беше някой от нейните номера?). Настъпи тишина.

— Извинете — каза тя с лукава усмивка, — може да ви се стори акт на насилие, но съм принудена да упражня моето право на домакиня.

— Какво право? — запита смутен съпругът ѝ.

— Правото да поискам от вас...

— Струва ми се — прекъсна я Ендриаде, като оглеждаше дрехите си, сякаш търсеше петно по тях, — че не съм направил или казал нищо лошо.

— ... да поискам от вас нещо съвсем просто: да смените темата на разговора.

— Но защо? — възропта Стробеле, тъй като го лишаваха от удоволствието да изнесе своята лекция.

— Защо ли? Това ще ви кажа, когато му дойде времето.

— Струва ми се малко странен начин да...

— О, за бога, Не се цупете, не искам от вас кой знае каква жертва.

— Госпожо — каза Измани, който отдавна седеше като на тръни, — откровено казано, бих предпочел...

— Да узнаете какво се прави тук, в Центъра, и така нататък, и така нататък... Така ли е, драги професоре? Но от какво се страхувате? Вие сте между приятели.

— Именно затова.

— И тъкмо на вас ли трябва да помагам? Тъкмо на вас? Вие забравяте, че между нас двамата има една голяма неуредена сметка. Ако мога да си отмъстя...

— Боже мой, мислех, че след толкова години... — каза Измани, неспособен да приеме шегата; после внезапно изразът на лицето му се промени: — Какво е това? Не чувате ли?

— Дъждът, плющенето на дъжда.

— Струва ми се, че бие камбана.

— Камбана ли? — възкликна иронично Ендриаде. — Тук горе няма камбани.

Беше някакъв непрекъснат слаб звук, но дълбок, сякаш идваше от далечна пещера; сякаш вибрираше огромен, но тънък метален лист.

— Да, и аз я чувам, — обади се Елиза Измани. Помълчаха няколко секунди, ослушвайки се. Звукът изчезна.

— Аз не чувам нищо — заяви Стробеле.

— Вие познавахте ли Алоизи? — обърна се Ендриаде към Измани.

— Не.

— И той казваше, че нощем... — замълча, сякаш се ослушваше, после, като че ли успокоен, се обърна към госпожа Измани и усмихвайки се, ѝ пошепна, сякаш споделяше някаква тайна, но така, че и другите чува: — Беше гений, един гений.

— И той ли? — подхвърли язвително Олга.

— Да, разбира се — отвърна Ендриаде, като че това беше най-естественото нещо на света. — И казваше, че нощем се чували

странни шумове. Но аз не му вярвах, внушаваше си. А сега вие чувате камбана, но аз пак не вярвам, тази камбана не съществува, по всяка вероятност е някакъв лъжлив звук, който ни се струва, че чуваме, когато бързо сменяме надморската височина, както вие днес, Измани... Обаче — и тук гласът му се промени рязко, като придоби тревожни нотки, — обаче всички трябва да бъдем много внимателни, с отворени очи и уши, и колкото сме по-внимателни, толкова по-добре. През изминалите години бях по-спокоен, има охрана, редовно се правят проверки, апаратите за засичане са най-съвършени, при все това аз ги усещам наоколо, денем и нощем, като мишки, които гризят, гризят, за да си проправят път, не всички са глупаци, като онези в министерството, където мислят, че тук горе си играем на шикалки и напразно ядем хляба; а има и такива, които са разбрали или поне подозират и се страхуват, и какво ли не биха направили, за да пратят по дяволите нашата... нашето...

— Нашето съоръжение — подсказа Стробеле.

— Да, съоръжение. Докъде сме стигнали — това знаем само трима души и утре с вас, Измани, ще станем четирима, и абсолютно никой друг не знае за това, но онези там може все пак да са подразбрали нещо и да треперят. Смътно са подразбрали, сигурен съм в това, подразбрали са страшната истина: ако ние тук успеем, ще станем... — и така удари с юмрук по масата, че чиниите подскочиха.

— Ендриаде! — опита се да го успокои Стробеле.

— Ще станем господари на света!

Х

Едва към полунощ Ермано и Елиза Измани, уморени, се сбогуваха със съпрузите Стробеле и под проливния дъжд тръгнаха към вилата, в която щяха да живеят. Придружиха ги Ендриаде и съпругата му, които живееха още по-нагоре. Джустина си беше вече легнала, но всичко беше приготвено.

Въпреки умората от пътуването на Измани не му се спеше. Беше възбуден, може би поради странността на мястото, новите хора, нетърпението да узнае, разредения планински въздух. Но вместо да се чувства огорчен и нервен, той беше в бодро и весело състояние на духа-нещо рядко за него. Искаше му се да се разхожда, да се шегува, да се смее.

— Елиза, и ти ми изглеждаш весела тази вечер.

— Така е. Може би е от надморската височина. Чувствувам се едва ли не като момиченце.

Вилата, обзаведена в селски стил, беше уютна и много чиста. Като че ли преди тях никой не беше живял в нея. Колкото и да търсеше, Измани не намери нито един предмет или следа, която да напомня за пребиваването на Алоизи. Дори и книгите в пълния шкаф не говореха нищо за личността му. Бяха научни книги на различни езици, предимно из областта на електрофизиката, но сякаш бяха попаднали там случайно сред криминални и любовни романи, исторически и биографични книги, имаше дори и една готварска книга. Съвсем не приличаше на библиотека на гений.

Всички лични вещи на Алоизи бяха изнесени от къщата, не беше останал никакъв предмет, никаква снимка, кутия от цигари или лист хартия, не беше останало нищо, което да напомня за починалия.

Когато най-сетне се качи горе в спалнята, Измани, тъй като не можеше да спи на съвсем тъмно, най-напред провери прозорците. Както и предполагаше, капациите бяха плътно затворени. Отвори единия.

Остана поразен. След като бурята се бе набушувала, за няколко минути небето се беше изчистило съвсем и над света грееше ясна луна.

— Елиза, ела да погледнеш!

Стояха неподвижни и съзерцаваха. Пред тях се простираше платото, блеснало във вълшебна светлина: обширна площ с малки възвишения и падини и тук-таме някоя тъмна горичка от ели. А на около петстотин метра между дърветата се белееше ниска постройка с неправилна форма, с издатини и хлътналости, така че отдалеч на можеше да се разбере дали е обикновена крепостна стена, или сграда.

— Ето я голямата загадка — каза Елиза, — не ми изглежда много внушителна.

— Да идем ли да видим?

— В този час?

— Виж каква прекрасна нощ!

— Тревата ще е съвсем мокра и с тези обуца направо ще настинеш.

— Напротив, не пропускат никаква вода.

— Е, добре, но облечи си поне пардесюто.

Излязоха в приказната светлина. В окъпания от бурята въздух и най-далечните неща се виждаха съвсем ясно. Те вървяха, а хоризонтът се разширяваше пред тях. Отвъд обширните ливади се показва преграда от гори, а още по-нататък — бяла верига от скали. Всичко беше спокойно, тихо, много красиво и изпълнено с тайнственост.

Приблжиха до бялата постройка. Доколкото можеше да се разбере, тя приличаше на дълго укрепление, което следваше падините в терена и чийто край не се виждаше. Получаваше се живописен комплекс от плоски постройки, привидно почти еднакви, но разположени една по-високо, друга по-ниско, съобразно наклона на терена. Доколкото обаче можеше да се долови на лунната светлина, винаги неопределена и подвеждаща, макар и силна, между самите постройки нямаше никакви пролуки. Те образуваха непрекъсната бариера, подобна на някои стари военни укрепления.

Като стигнаха в подножието на стената, която на това място беше осветена изцяло от луната, погледнаха нагоре. Висока седем-осем метра, тя беше гладка и еднообразна, без никакъв прозорец, балкон или капандура. Следователно не можеше да са жилища, нито работни

помещения. По-скоро селенитови складове, подслонили неодушевени предмети, като например машини, които не се нуждаят от въздух и светлина; или бяха някакви специални укрепления.

Но този редут, или дълъг каземат, или низ от складове, или бог знае как още можеше да се нарече, нямаше безличния и мъртъв вид, какъвто има например един токоизправителен кантон, нито херметичната апатия, присъща на гробниците (затворени и вгълбени в себе си, безразлични към околния свят).

След известно време Ермано и Елиза Измани забелязаха, че на места в стената имаше някакви отвори, които им бяха убягнали на пръв поглед; те бяха кръгли или квадратни, или пък тесни амбразури, защитени от тънка мрежа. Някои от кръглите отвори бяха с изпъкнали стъкла, прилични на лещи, като зеници, и отразяваха лунната светлина.

Сега, като се вгледаха по-внимателно, забелязаха още, че над горния ръб на стената стърчаха като черна гора малки антени, филигранни екрани, вдлъбнати мрежи като на радар, тънки тръби, на върха с нещо като шапчица, което им придаваше вид на малки комини, а също и чудновати кичури, които напомняха на пера за чистене на прах. Бяха небесносини с матов оттенък и затова не се виждаха от пръв поглед, особено нощем.

Двамата гледаха, застанали неподвижно в дълбоката тишина на нощта. Но това не беше тишина.

— Чуваш ли? — попита Ермано Измани.

— Да, да, чувам.

И действително, като се вслушаха по-внимателно, чуха, че откъм бялата стена идваше някакъв шепот, необхватен и дълбок, макар и едва доловим, подобен на осезаемия шум от мравки, когато се срути мравунякът и те започват да извират със стотици от пукнатините, щурайки се като луди сред разрушенията. На фона на слабо цъккане от време на време се различаваха кратки неравномерни звуци, далечен ромон, щракане, приглушено бълбукане и ритмични въздишки, но така слаби, че беше почти невъзможно да се определи дали са действителни, или това е кръвта, която бие в слепоочията. Следователно някакъв живот пулсираше в затвореното пространство на привидно заспалата потайна цитадела. Впрочем всички онези малки и различни по форма антени, стърчащи на върха, не бяха съвсем

неподвижни. При продължително наблюдаване се забелязваше леко трептене като някакво безспирно вълнение.

— Какво е това? — попита тихо Елиза Измани.

Мъжът ѝ направи знак да мълчи. Беше му се сторило, че в подножието на стената, на петдесетина метра, нещо се движи. И тогава, по някаква незнайна асоциация в съзнанието му отекна гротесктната заплаха, произнесена от Ендриаде: „Ще станем господари на света.“

И тъкмо в този момент видя Ендриаде. Замислен, ученият слизаше бавно по тревистия наклон покрай оградната стена и говореше на висок глас, очевидно сам на себе си. И действително край него нямаше жива душа. С широкопола шапка на главата, целият осветен от луната, той имаше тромав и романтичен вид.

Така необикновена беше тишината на нощта, че въпреки разстоянието и онзи неясен шепот те чува някои негови думи. „Възможно е, възможно е — казваше Ендриаде, — но не е това, което трябва да ни...“

После видяха нещо странно. Ендриаде се спря с лице към стената и Измани помисли, че ще пикае. Той обаче продължи да говори, докосвайки стената с някаква дебела пръчка; приличаше на баща, който убеждава сина си. Долавяха се само отделни думи, но достатъчни да се разбере смисълът. Повтори три-четири пъти: „Не разбирам, не разбирам.“

На Измани му стана неудобно да стои там, да го наблюдава и слуша, без онзи да знае. И се покашля, за да разкрие присъствието си.

Сякаш ударен с камшик, Ендриаде се обърна и бързо се отдръпна в една чупка на стената.

— Кой е? Кой е? — извика уплашено и от своето прикритие насочи към Измани пръчката: тя проблесна на лунната светлина и Измани видя, че е пушка.

— Аз съм, професоре, Измани... Излязохме със съпругата ми да се поразтърпем...

Цевта на пушката се сведе надолу. Ендриаде тръгна към тях. Беше рязък и много смутен. Помъчи се да даде някакво обяснение.

— Обикалям, всяка вечер, преди да си легна, правя оглед. И, разбира се — засмя се той, — въоръжен; с това ме снабди майор Мирти. Американска е. И е много точна.

— Имали ли сте неприятни срещи?

— Слава богу, досега не. Обикалям, оглеждам, мисля... говоря... — и замлъкна, сякаш размишляваше как да продължи, — говоря... правя планове. Но вие наистина ме изплашихте... — И пак се засмя.

После посочи с глава към каземата:

— А за това ще говорим утре. Ще ви заведе да видите как е отвътре. По-добре през деня. През нощта... през нощта тук в планината... не е за препоръчване.

— Защото е студено ли? — попита Измани.

— Защото е студено и за много други неща...

Ендриаде ги придружи до вилата. Застанали на прага, Измани и жена му го гледаха как се отдалечава през ливадата — малко смешна и изключително жизнена фигура.

— Ермано, с кого говореше той? — попита Елиза.

— С никого. Говореше си сам. Толкова хора си говорят сами.

— Имаше някой. Мога да се закълна, че имаше някой.

— Щяхме да го видим.

— Сигурна съм, че имаше някой. Чух, като говореше.

— Говореше ли? Аз не чух нищо.

— Вярно, че гласът беше малко особен. Ти не си обърнал внимание.

— Сънувала си, мила моя Елиза.

XI

Слънцето беше вече високо, когато Ендриаде и семействата Стробеле и Измани отидоха да разгледат съоръжението. Времето беше прекрасно, надвисналите планини блестяха с белите си и чисти склонове.

Минаха през ливадите и стигнаха до ниската оградна стена. Пред малка желязна врата чакаше главният техник Манунта.

Манунта отвори и те тръгнаха по тесен, слабо осветен коридор; после той отвори втора врата. Отново излязоха на открито на една тераса. Намираха се вече в съоръжението.

Няколко минути съпрузите Измани и Олга стояха занемели. Толкова необикновена бе гледката.

Пред тях беше зейнала дълбока пропаст, тясна долина без излаз, стръмен кратер, който криволичеше, докдето поглед стига.

От дъното, където може би някога са шумели водите на поток, чак до горе склоновете на този кратер бяха изцяло покрити с чудновати конструкции, като скачени една с друга кутии, които образуваха безредно редуващи се тераси, следвайки изпъкналостите и вдлъбнатините на скалите. Но скали не се виждаха, нито растителност, нито пръст или течащи води. Всичко беше завзето и покрито от накацали една над друга постройки, прилични на силози, кули, пресечени пирамиди, зидове, висящи мостове, контрафорси, кантони, каземати, бастиони, които се разгъваха в зашеметяващи геометрични фигури. Сякаш някакъв град се беше сгромолясал по склоновете на пропастта.

Но нещо крайно неестествено в тези архитектурни форми им придаваше някаква загадъчност: нямаше прозорци. Всичко изглеждаше херметически затворено.

И още едно обстоятелство засилваше впечатлението За чудовищност: не се виждаше жива душа.

Въпреки това страшната бездна не напомняше за смърт или изоставеност. Напротив. Макар да не се виждаше нищо да се движи,

под обвивката се усещаше как пулсира някакъв тайнствен живот. Защо? Може би поради трептенето на металните антени с най-странни форми, които стърчаха над горния ръб на постройките? Или поради неясния хор от приглушен шепот, отразени звуци, ромол, далечно клокочене и грохот, който се вземаше над стръмния град и се приближаваше и отдалечаваше на бавни вълни (а не беше ли само дълбокият грохот на тишината)? Или пък поради вибрациите на самотната метална решетъчна антена, която се издигаше високо над горния ръб на единия склон на урвата. На върха ѝ беше закрепен сферичен похлупак със сложни прорези, напomniaщ старинен шлем.

И още нещо. В тази необичайна гледка, независимо от голотата, имаше някаква могъща и в известен смисъл необяснима красота. И това не беше мрачната прелест на пирамидите и крепостите, на рафинериите, високите пещи и големите затворнически сгради. Напротив. Привидно хаотичната перспектива на кули, резервоари и павилиони с най-причудливи форми, които човек може да си представи, кой знае защо, радваше душата; и изразяваше нещо нежно, в левитация, както градовете в Ориента, гледани откъм морето. За какво му напomniaше тя? Измани имаше смътното усещане, че всъщност познава всичко това отдавна, но като търсеше някаква връзка в спомените си, се натъкваше на неща, съвсем различни и далечни, например някаква градина, река и дори изящни произведения на изкуството. И море. И гори. Но независимо от всяка връзка, оставаше нещо неуловимо и тревожно.

Олга Стробеле наруши мълчанието:

— Е, и какво е това? — запита с преднамерено лекомислен тон.
— Електрическа централа ли е?

Съпругът ѝ беше поласкан от проявения от нея интерес. Тя твърде рядко се интересуваше от работата му. После се обърна към Измани:

— Сега разбра ли?

— Хм, може би-промърмори Измани. Той беше объркан. Жена му мълчеше. Застанал встрани и облегал на парапета, Ендриаде съзерцаваше своето владение; той изглеждаше унесен в мечти.

Олга Стробеле настоя.

— Е, какво е? Може ли да знаем? — Беше облечена в бяла, прилепнала към тялото ленена рокля и изглеждаше много

съблазнителна. Острото ѝ деколте стигаше почти да талията и правеше рисковано всяко движение.

— Олга — започна мъжът ѝ въодушевено и с назидателен тон, — Олга, това, което виждаш, тази, да я наречем, цитадела със своята камбанария или минаре-и посочи с дясната си ръка към антената, — това малко царство, херметически затворено и отделено от останалия свят...

Замълча. Ято големи птици кръжеше с остри крясъци около металическата сфера на върха на антената: сякаш искаха да кацнат, но в последния момент бяха забелязали някаква опасност.

— Та това гигантско съоръжение — поде Стробеле леко усмихнат, — което отне досега десет години упорит труд, е... просто казано... наш сродник, човек.

— Как така човек? — запита Олга.

— Да, човек. Една машина, направена по наше подобие.

— А главата? Къде е главата? Ами ръцете, краката?

— Няма крака-Стробеле направи гримаса на досада. — Външният вид няма значение. Проблемът беше друг. И един фабрикант на играчки може да направи някакъв робот, някаква марионетка, която да върви на краката си и да казва „добър ден“. За нас обаче, за нас беше от значение... да построим такова нещо, което да възпроизвежда онова, което става тук, вътре — и с показалец почука по челото си.

— А, електронен мозък! Четох вече за това във вестниците.

— Но нима не виждаш? — рече поривисто мъжът ѝ. — Не е мозък, не е изчислителна машина. Вярно, може да прави изчисления, но това е най-малкото. Отидохме по-надалеч. Научихме това чудовище да разсъждава, да разсъждава по-добре от нас.

— Да живее като нас — добави Ендриаде, който досега стоеше безмълвен.

— Да живее ли? Но то не се движи. Стои там приковано към земята.

— Мила моя, няма значение дали се движи — обясни Стробеле. — Ако вземеш един човек и го завържеш на земята така, че да не може да се движи, той все пак си остава човек, нали?

— А необходимо ли беше да го правите толкова голям? Това е цяло селище, а не човек.

— Много по-малко е, отколкото го замисляхме. Първият проект предвиждаше един комплекс от апаратури, който би заел площ колкото Париж. Бяха извършени чудеса. Имай предвид, че ние виждаме само една малка част, останалото е скрито под земята. Вярно, че е малко обемисто, малко едричко...

Олга се засмя скептично:

— А като му говориш, то отговаря ли?

— Бих опитал. Но това има относително значение. Роботи, които реагират логично на светлината, на звука, на цветовете или на допир, са вече нещо обикновено. Бих казал, че тук ние постигнахме нещо повече: Реализирани са петте сетива. Роботът, както ти го наричаш, вижда, чува, различава близките неща.

— А вкус и обоняние? — запита Измани.

— Разбира се.

— И осезание ли? — попита Олга.

— Също. Виждаш ли онези неща като снопчета? Онези антени? Докосвайки един предмет, те го разпознават, определят.

— Ако съм разбрал добре, вие сте се опитали да придадете на това нещо, на това съоръжение, някаква... индивидуалност — каза Измани.

— Да, едно разграничаване — потвърди Стробеле.

— Мъж или жена? — попита Олга. — Обзалагам се, че...

— Това не е от значение — прекъсна я Стробеле, изчервявайки се като дете. — Една ... една полова обусловеност не ни се струваше...

— И сте имали предвид някакъв модел, нали? Един човешки тип, към който да се придържате — каза Измани.

Следвайки сферичната извивка на земята, малки бели облаци пълзяха към загадъчния север. Като бавна тръпка техните сенки преминаваха по цитаделата, по начупеното тяло на огромното същество, разположено в урвата, и създаваха невероятно впечатление.

— Не бих могъл да кажа точно какъв... — рече Стробеле.

— Трябва да сте взели себе си за модел — подметна Олга, — нали се мислите за гении вие, учените.

— Ние ли? Тези неща решава Ендриаде. Ендриаде, който дотогава бе останал облеган на парапета, се размърда:

— Аз ли? — И погледна към гостите. Изглеждаше стреснат, сякаш го бяха събудили от някакво мечтание. — Моля да ме извините.

Трябва да отида да видя...

И се отдалечи по тясната площадка, надвиснала над пропастта, която по-нататък се губеше в криволиците на сложния бастион.

— Какво му е? В лошо настроение ли е? — обърна се Олга към Манунта, който се подсмиваше.

— Не, не — помъчи се да го извини главният техник, пълен, спокоен и весел човек, — той си е такъв, малко странен. Нали знаете... големите учени...

— На мен ми е много симпатичен — обади се Елиза Измани, сякаш за да предотврати някоя забележка на Олга.

— Истинска хала — рече Олга, — поразителен мъж, помита всичко по пътя си; само като го погледнеш, и разбираш.

XII

Стробеле се покашля, за да привлече вниманието им:

— Сега може да направим един малък експеримент за сетивата му.

— Като се обърнеш към него, той отговаря ли, подчинява ли се? — попита съпругата на Стробеле.

— Олга — рече Стробеле, — пак разглеждаш проблема тъкмо от обратната страна, от която го гледаме ние. Дали отговаря или не — за нас е все едно. Не трябва да действа, а трябва да мисли.

— А разбира ли това, което говорим?

— Откровено казано, не ни е известно. Не съществува някаква техническа предпоставка, за да ни разбира. Обаче... обаче установихме, че тази машинка притежава заложби, каквито не сме и сънували... Не бих се учудил, ако...

— И как го кръстихте?

— Всеки го нарича различно. Официално е Номер Едно. Аз го наричам „Приятеля“. Манунта казва „Малката“. Ендриаде казва винаги „Тя“: тя, творбата.

— Тя ли?

— Тя. А понякога обича да се шегува, нарича го дори с женски имена.

— С какви имена?

— Някакви женски имена, не помня точно.

Всички погледнаха в една посока. След като беше изчезнал зад ъгъла на един павилион, Ендриаде се появи доста по-далеч и по-високо, на ръба на една продълговата постройка, която доминираше над част от цитаделата. Беше се спрял и надвесил над железните перила и като че ли разговаряше с някого долу.

— Но с кого говори?

— Сигурно си говори сам. Това му е стар навик — обясни Стробеле.

— Да, да — потвърди Елиза Измани. — И ние го чухме снощи. Бяхме излезли да се разходим и го срещнахме. Дори се изплашихме. И той говореше, говореше на висок глас.

— Извинявай, Елиза — прекъсна я Олга. — Кажу, Джанкарло, тя, машината, говори ли?

— В обикновения смисъл на думата — не. Не знае езици. По този въпрос бяхме категорични. Тежко ни, ако го бяхме научили някакъв език. Говорът е най-големият враг на бистрия ум. В желанието си на всяка цена да изрази мислите си с думи, човекът накрая забърква такива каши...

— Значи е ням?

— Кажу, Манунта — подкани го Стробеле, — ням ли е нашият приятел?

— Вие, господин професоре, ме взимате на подбив — Манунта шеговито го заплаши с пръст. — Вие знаете по-добре от мен... Ето сега например... — и той направи знак с ръка да пазят тишина.

Замълчаха. Един особен звук, наподобяващ ромон на вода, жаловито скрибуцане и приглушено жужене, прекъсван от неравномерно щракане и тремоли, се носеше из въздуха и ту се приближаваше, ту се отдалечаваше с капризни въздишки. А при по-продължително слушане се долавяха, макар и не отчетливо, гласни и съгласни, една бъркотия, напомняща френетично забързания и неразбираем говор, когато магнетофонната лента се навива бързо. Глас ли беше? Или обикновен шум от механизми? Или пък в него имаше някакъв смисъл, зрънце разум? Или беше кикот?

— Това ли е? — попита Стробеле главния техник, който му кимна утвърдително. — И ти го разбираш, нали? Чух те веднъж да казваш, че го разбираш, сякаш е твой език. Хайде, превеждай тогава. Какво казва?

Манунта започна да го усуква:

— А, аз! Какво разбирам аз? Очевидно тогава съм се пошегувал. Може би професор Ендриаде го разбира.

Стробеле направи пренебрежителна гримаса:

— Вие, вие сте луди! Ти и онзи свръхчовек Ендриаде. Ако ви слуша човек... — И се обърна към жена си: — Надявам се, че не му вярваш. Това са механизмите, клапите, селекторите, ретроактивните

устройства и така нататък. Там има стотици хиляди такива. Логично е да издават звук.

— Ами това? — попита Елиза Измани.

— Кое това?

— Не чувате ли?

Слабият глас беше внезапно изчезнал. Над огромното съоръжение сега отново бе, настъпила тишина. Но дали това беше тишина?

Отначало, при несъсредоточено слушане, не се чуваше нищо. После, лека-полека, от самата тишина се отделяше някакъв неуловим резонанс. Като че ли от целия комплекс на машината, от цялата шир на апокалиптичната долина бликаше живот, някакъв кипеж в недрата и едно неопределимо излъчване. В смаяните уши бавно се оформяше мелодично бръмчене, толкова безплътно, че човек се питаше дали е действително, или само внушение. Като някакво необятно дихание, което бавно се надигаше и снишаваше, огромна океанска вълна, която на моменти замираще с весело клобочене в кухините на гладките канари. Или може би беше само вятърът, въздухът, движението на атмосферата, защото никога не беше съществувало на света подобно нещо — в едно и също време скала, укрепление, лабиринт, замък и гора, в чиито безбройни криволици с безбройни форми се образуваха нечувани резонанси.

Но по-силно от звука, грохота или диханието се долавяше някакво присъствие, един невидим прилив, една латентна и сгъстена сила, сякаш под обвивката на всички тези постройки се спотайваше армия от полкове или дремеше митически исполин с крайници като планини; или едно море от топла, млада, жива плът, която потръпваше. Но не диво, не враждебно море. Не притаена заплашителна сила, не кошмар, не чудовище; защото по-силно от всяко друго усещане в човека оставаше, като след хубава музика, едно необяснимо чувство на задоволство и бодрост, на благоразположение и веселост.

— Господи! — възкликна Олга Стробеле. — Никога не съм изпитвала такова нещо. Почти ме обзема страх.

— Страх ли? От какво? — попита Елиза Измани. — Толкова е хубаво. И като че ли... ми напомня нещо...

Може да е смешно, но ми напомня нещо определено, обаче не мога да... Странно...

— Сега гледайте — прекъсна я Стробеле. — Един малък експеримент. Ти, Измани, стой там, където си, без да мърдаш.

Измани не разбра дали Стробеле или Манунта натиснаха скрито копче, задействуваха фотоелектрическа клетка или произнесоха формула, която да постави в движение някакъв механизъм.

— Това е един малък интересен опит за зрителната памет — поясни Стробеле. — Ето...

Докато говореше, от горния край на стената, която преграждаше отрядно терасата (стена на един от многото павилиони, кантони или каземати — клетки на страхотното същество), една антена от светъл и матов метал се наведе към групата на петимата. От върха ѝ висеше снопче, прилично на мека метличка.

Разгъвайки се като пантограф, безшумно, с гъвкаво движение на паяк антената се протегна към Измани и нежно спусна големия си пискюл, който се оказа направен от множество меки метални нишки.

— Много си далеч, Измани. Не може да те стигне. Трябва да се приближиш.

Сега антената се поклащаше нагоре-надолу, като че търсеше нещо.

Измани се усмихваше боязливо и се двоумеше.

— Ще отида аз — извика внезапно Олга и застана под кичура.

Рамото на антената се наведе бавно и мекият сноп от нишки докосна главата на жената; после се спусна още по-ниско, обгърна я до кръста като в лека качулка и се обви около гърдите ѝ.

— Ох, гъделичка ме. Изтръпвам.

— Достатъчно, госпожо, достатъчно, отдръпнете се — избърбори смутено Манунта.

Но антената внезапно се вдигна и освободи госпожа Стробеле. Движението беше рязко, като жест на отвращение.

Жената оправи косите си. Усмихваше се, но беше пребледняла.

В този момент сред неясното бръмчене се открои гласът, предишният лек шепот. Стана по-плътен, описа дъга, стигна до високи ноти, после се сниши, разпадна се на кратки ридания и постепенно замря. Стенание на машина ли беше? Скърцане на триещи се една о друга части? — Вибриране на нещо, което се обтяга и отпуска?

По едно време Стробеле наруши мълчанието:

— Манунта, вие нали твърдите, че го разбирате. Какво каза?

Манунта се престори, че не забелязва ироничната му усмивка.

— Този път... този път не разбрах нищо. — И като помисли малко, додаде: — Но ми се стори, че се смее.

— Стана ми студено — каза Олга Стробеле.

— Студено ли? При такова хубаво време?

— Студено ми е. Аз се прибирам.

— Да не си се изплашила? Това беше малка шега. — После Стробеле се обърна към Измани, като че ли се извиняваше: — Или по-скоро ненужна глупост. Това е едно от първите устройства, още когато правехме опити. Олга, ако искаш, ти се прибирай. Аз ще остана да поговоря с Измани.

Двете жени си тръгнаха. Манунта ги придружи до изхода.

Докато напускаха терасата, от една постройка, подобна на силоз, на двадесетина метра зад тях се чу щракане на метал. Всички се обърнаха. Но вече нищо не помръдваше, дори и антената с кичура.

XIII

— От много, много години, драги Измани — започна Ендриаде, — когато бях млад и преди още да се дипломирам, все ме преследваше като натрапчива мисъл следният проблем: така наречената светлина на духа безусловно ли се нуждае от човека, за да се формира и съществува? Навсякъде ли извън нас е тъмнина? Или този любопитен феномен може да бъде създаден и другаде, стига да намери тяло, организъм, уред, изобщо подходящ съд?

Двамата седяха сами във всекидневната на Ендриаде. Стенният часовник показваше два и половина. В дълбоката тишина на нощта се долавяше обаче онова леко шумолене като от далечен водопад.

— Един робот, искате да кажете? — попита Измани.

— Почакайте. Размишлявали ли сте за странния ход на живота през хилядолетията? Какво сме били в началото? Едноклетъчни организми, водни мекотели. Съществувала е чувствителност, но в зачатъчно състояние. Духът, онова, което се нарича дух, още не е бил роден. Или по-скоро бил е едно толкова малко, плахо и колебливо пламъче, че едва се е забелязвало различието от растителния свят. Но да сме наясно, драги Измани, аз сега не говоря научно. Разказвам ви нещо като притча, за да добиете ясна представа за цялата работа. Мислите ли, че не разбирам вашето любопитство, вашето смущение, вашия скептицизъм? Вие се питате каква е целта на всичките тези неимоверни усилия. Би било лудост, дори престъпна глупост да се построи това чудовище, за да се получи някаква карикатура на мозък, един робот, способен да прави изчисления, да регистрира и запамятава впечатления, да се смее, да плаче, да киха, да решава задачи.

Ами тогава?... В течение на хилядолетията, постепенно, с помощта на еволюцията, с развитието на разсъдъчните способности или поне на условните рефлексии, или поне на сетивността ... разбирате ли ме?... в даден момент от този безкраен процес се появява феноменът, който според мен представлява най-изумителната чудовищност, която историята на вселената познава.

— Човекът, нали? — засмя се Измани.

— Човекът — потвърди Ендриаде, — у когото, действително със стремителна бързина може да се каже, само за няколко милиона години се е извършила деформация, случай на гигантизъм, на разрастване, което много се съмнявам да е било предвидено в първоначалния проект на сътворението, защото твърде малко се съгласува с всичко останало.

— Деформация, казвате? ...

— Да. Мозъчното вещество става все по-внушително, черепната кутия се разширява, нервната система стана толкова сложна, че внушава страх, изобщо човешкият ум се отдалечава все повече от ума на всички други животни. Или ще кажете, драги Измани, че в случая стана дума за божествено дихание? Можете. Феноменът, разглеждан обективно, не се променя...

— Но аз не виждам каква е връзката...

— Почакайте. Още малко. Работата е направо очевидна, но трябва да ви кажа всичко. И така, след като мозъкът на човека, нервната система и цялата му сетивност се развиват анормално, в даден момент... в даден момент, драги колега, на сцената се появява един неизмерим елемент, едно безплътно продължение на тялото, един невидим, но при все това значителен израстък, някаква издатина, която няма определени размери, тегло, форма и която, ако говорим научно, не знаем с положителност дали изобщо съществува. Но която ни създава много грижи: душата.

— Следователно Номер Едно е...

— Още една минута търпение. Аз казвам — и това е основният въпрос, — аз казвам: ако построим една машина, която да възпроизвежда нашата умствена дейност, без да бъде обвързана с определен говор, една машина, която обработва и решава задачите безкрайно по-бързо от човека и с много по-малка вероятност за грешки, бихме ли могли да говорим за разсъдък? Не. За да съществува, разсъдъкът се нуждае поне от малко автономност, от свобода. Ако обаче...

— Ако обаче построим Номер Едно, означава ли, че...

— Да, да. Ако построим — е, аз не казвам, че сме успели, — ако построим една машина, която да има възприятия като нас, която да разсъждава като нас (въпрос вече на пари, на време и на работа), защо

трябва да се плашим от това? Ако успеем да я построим, тогава този прословут продукт, тази неосезаема същност, искам да кажа мисълта, неуморимото движение на идеите, които нямат почивка дори в съня, пък и не само мисълта, а и нейната индивидуализация, перманентността на особеностите, изобщо онзи тумор, съставен от въздух, който обаче понякога ни тежи като олово; та казвам: тогава този продукт, а именно душата, автоматично би се установила в такава машина. И нима ще се различава от нашата душа? Защо? Какво значение има дали обвивката вместо от плът бъде от метал? Не е ли жив и камъкът? Измани поклати глава:

— Ако ни чуеше монсиньор Ридзиери...

— Де да можеше! — усмихна се Ендриаде. — Тук няма никаква теологическа пречка. Да не би господ да прояви ревност? Без друго не произлиза ли всичко от него? Материализъм? Детерминизъм? Това е съвсем друг въпрос. Тук няма никаква ерес, никой не противоречи на отците от църквата. Напротив.

— Ще кажат, че е светотатство спрямо природата. Най-тежкият грях — възгордяването.

— Светотатство ли? Та това би било най-голямото тържество на природата!

— А после? Този огромен труд до какви предимства ще доведе?

— Целта, драги Измани, надхвърля всички досегашни опити на човека. Но е толкова велика, толкова прекрасна, че си заслужава да ѝ отдадем и последния си дъх. Помислете: денят, в който този мозък ще бъде по-голям, по-моцнен, по-съвършен, по-мъдър от нашия... този ден няма ли да бъде по-велик и от... как да кажа?... аз не съм философ. На свръхчовешката чувствителност и разсъдъчна способност ще съответствува и един свръхчовешки дух. И този ден няма ли да бъде най-великият в историята? И тогава от машината ще се излъчва една духовна мощ, каквато светът никога не е познавал, един неудържим и благотворен прилив. Машината ще чете нашите мисли, ще създава шедьоври, ще разбулва и най-скритите тайни.

— А ако един ден мисълта на работа се изплъзне от вашия контрол и започне да действа самостоятелно?

— Тъкмо на това се надяваме. Ще бъде истинска победа. Без свобода какъв дух ще бъде?

— И ако, бидейки с душа, подобна на нашата, се поквари като нас? Ще можем ли да се намесим, за да го коригираме? И няма ли да успее той със своя невероятен ум да ни измами?

— Но той е роден чист. Също като Адам. Оттам и неговото превъзходство. Той не носи в себе си първородния грях. — И замълча.

Смутен, Измани си почеса брадата.

— И това ваше съоръжение, Номер Едно, следователно е...

— Точно така. То е опитът. И имаме основания да смятаме, че...

— Че разсъждава като нас?

— Надявам се.

— И как се изразява? На какъв език?

— На никакъв език. Всеки език е клопка за мисълта. Изхождайки от изначалните елементи, ние възпроизведохме функционирането на човешкия ум. Изразяването на връзката между думата и назования предмет бе заместено от изразяване чрез действие. Това е старата гениална система на Чекатиев. Всяка мисловна комбинация се превръща в диаграма, която съдържа зараждането, развитието и завършека на комбинацията, но позволявайки тя да бъде обхваната изведнъж. Това е самият отпечатък на мисълта без никаква връзка с някакъв език.

— И с помощта на какво средство?

— Чрез намагнетизиран проводник. Посредством една много проста система от този проводник се получават нагледни схеми.

— И как става разчитането им?

— Въпрос на практика. Аз вече ги разчитам по-бързо, отколкото вестниците. Разбира се, това е известна пречка. Но и звукът помага. От намагнетизирания проводник освен нагледната диаграма може да се извлече и звукът. И след дълъг опит започваш да го разбираш.

— Вие, Ендриаде, разбирате ли го? Представям си го като някакво свирене, някакво скимтене.

— Точно така. Понякога успявам. Това е самият звук на мисълта, едно особено, въодушевяващо усещане. Впрочем разбирането или неразбирането е в зависимост от специална чувствителност.

— А например с мен, който съм външно лице, този Номер Едно как би се разбирал?

— Това е една от вашите задачи, драги Измани. Трябва да се състави нещо като речник на мисловните операции. И на всяка

комбинация от знаци да се намери, доколкото е възможно, съответната дума.

— А вие, Ендриаде, как се разбирате с машината? Тя разбира ли нашия език?

— Нарезданията, съобщенията се дават чрез перфокарти. Но не е изключено машината да разбира поне отчасти какво говорим.

— Би било чудовищно.

— Разбирам ви, драги Измани. Вие не вярвате. И в известен смисъл имате пълно право. Но ще видите, ще видите. Вече имаме голям напредък. И ще успеем, вече съм спокоен. Най-трудното е направено. Онова, което ни остава още, е най-лесно. Да. Ще успеем... да създадем свръхчовека. И дори повече: демиурга, нещо като бог. Този, този е пътят, по който най-после ще се отърсим от нашата мизерия и самота.

— Опасно е. В даден момент ще бъде практически невъзможно да се контролира всичко, което става в подобен мозък.

— Точно така. И това вече става с нашия Номер Едно. Но не бива да се тревожим. Създадените от нас предпоставки са „здравословни“. Можем да спим спокойно.

— А то?

— Какво то?

— Спи ли нощем? Никога ли не почива?

— Не бих казал точно, че спи. По-скоро дреме. Нощем цялата му дейност стихва.

— Намалявате ли подаваната енергия?

— Не, не, укротява се само, именно сякаш е уморено.

— А дали сънува?

XIV

Беше прекрасен юнски ден. Към десет часа сутринта, докато Стробеле и Манунта посвещаваха мъжа ѝ в тайните на Номер Едно, Елиза Измани, като нямаше какво да прави, реши да отиде при госпожа Ендриаде. „Тук е много хубаво, някак си е винаги весело — ѝ беше казала тя още при първата среща, — но за нас, жените, понякога е скучно. Когато нямате какво да правите, елате ми на гости. Можете да дойдете по всяко време, дори и сутрин. Сутрин аз се занимавам с моите цветя, ще видите колко са хубави.“

Беше казала това толкова искрено и топло, че кажи-речи веднага след пристигането си Елиза Измани отиде да я посети. И то именно сутринта, в тази паметна юнска сутрин.

Вилата на Ендриаде се намираше в горния край на стръмния път през ливадите. На стотина метра вдясно, успоредно с него, минаваше границата на тайнствената цитадела.

Входната врата беше открената. Като не видя никъде звънец, Елиза се послуша дали вътре не се чуват гласове. Но изглеждаше, че няма жива душа. Накрая извика високо:

— Има ли някой тук? Има ли някой?

— Кой е? Влезте! — обади се отегчен мъжки глас.

Тя бутна вратата и влезе. Намери се в обширна всекидневна, обзаведена простичко: две кушетки, няколко плетени кресла, едно писалище, едно високо стенно огледало с поставка и по стените няколко стари гравюри. Най-обикновена наредба. Но беше много чисто и тихо.

Една врата се отвори и се появи Ендриаде, без вратовръзка и с някакъв стар пуловер.

— А, добър ден, госпожо. Търсите Лучана? Мисля, че е навън в градината. Сега ще я извикам.

Не можеше да се каже, че е зарадван от посещението ѝ. Изглеждаше притеснен, бързаше да се върне при своята работа. В

очите, в движенията, в неговия начин на говорене имаше нещо трескаво, както първата вечер, когато се запознаха.

— Моля, седнете.

За да седне на дивана, Елиза мина покрай писалището и погледът ѝ попадна на една малка снимка в сребърна рамка, полускрита сред натрупаните брошури и книги.

За миг се спря изненадана. Наведе се да я разгледа по-добре.

— Прощавайте — каза Елиза, — бих се заклела, че... но това е тя, само тя!

— Кой? — попита Ендриаде, внезапно заинтригуван.

— Една моя стара приятелка. Лаура ... Лаура де Марки.

Ендриаде застана пред нея развълнуван:

— Познавахте ли я?

— Дали я познавах! Десет години живяхме заедно. В училище бяхме неразделни приятелки. После замина със семейството си за Швейцария. Оттогава не сме се виждали. Но какво общо имате...?

Вперил поглед в нея, Ендриаде я гледаше стъписан.

— Моята първа жена — прошепна.

— Не знаех.

— Добре ли я познавахте? — запита повторно Ендриаде.

— По-добре, отколкото ако ми беше сестра. Но от тогава... трябва да са минали поне петнайсет години... не знам нищо за нея. Нищо не съм чувала.

Ендриаде се унесе в спомени. После се усмихна разнежен.

— Лаурета — промълви, — Лаурета я няма от единайсет години.

— Не разбирам.

— Почина. Автомобилна катастрофа. След кратко мълчание Елиза попита:

— Вие ли шофирахте?

— Не, друг. Чаках я цяла нощ. Беше същински ад. После призори звънна телефонът. Полицията ме уведоми, че починали на място и двамата. Тя. И другият. — И наблегна на последната дума.

Елиза очакваше да ѝ стане мъчно. Но не усети никаква скръб. Лаурета — далечен образ, една приказка, нещо, което не е било. Бяха изминали толкова години.

Скръбта обаче бе изписана по лицето на Ендриаде. То беше помръкнало внезапно.

— Другият — повтори той бавно. — Вие, госпожо, ме гледате. Знам какво си мислите. Другият. Мислете, че не знаех ли? Но вие, която сте я познавали, кажете ми, кажете, моля ви, можеше ли човек да я обвинява?

Ендриаде я беше хванал за китката и я стискаше.

— Може би са ми се присмивали. Този занесен глупак Ендриаде не забелязва, че жена му... Как да не забележа! Нямах дори и година, откакто се бяхме оженили. Двусмислени подмятания, намеци, неизбежното анонимно писмо. И после доказателството. Доказателството, на което не може да устои никаква илюзия. Какво по вече беше нужно? Но аз... аз съм един долен страхливец. Не можех без нея. Само при мисълта, че ще я загубя... Ах, колко бях щастлив с нея, а не го съзнавах.

Великият Ендриаде, геният, се отпусна на дивана и закри лицето си с ръце. Ридания го разтърсиха.

Елиза се изненада, че никак не се почувствува неудобно. Тази история ѝ се виждаше напълно естествена, съвсем присъща за характера на Лаура.

— Съжалявам, Ендриаде, че по моя вина... Той повдигна глава. Надежда озари лицето му.

— Но вие, госпожо, вие ме разбирате, нали? Лаура, Лаурета вие си я спомняте, нали? Тя беше една лудетина — и се усмихна добродушно. — Достатъчно ми беше само да я видя вечер, като се прибера вкъщи. Знаех, че постоянно ми изневерява... Лъжеше. Какви ли не лъжи ми е разказвала, но при все това... Достатъчно ми беше да я видя. Да чуя гласа ѝ. Да видя детската ѝ усмивка, нали си спомняте нейната усмивка? А как се движеше, как вървеше, как сядаше, как спеше, как се миеше... Дори кашлянето ѝ, дори кихането ѝ не ме дразнеха... Лъжеше. Но може ли да се каже, че лъжеше? Тя беше така устроена. Когато ми се усмихваше, когато се притискаше към мен, нямаше никаква лъжа. Разбирате ли какво искам да кажа?

— Да, да, спомням си я.

— Мило същество. Животинка. Слънчице. Като едно растение. Като цвете. — Сега Ендриаде говореше сам на себе си. — Аз знаех, да, знаех, че ще бъде ужасно, ако тя изчезне... Долен страхливец ли? Долен страхливец ли съм бил? Колко са глупави хората. Какво трябваше да направя? Да тласна две щастливи същества в отчаяние ли?

Защо? За да доставя удоволствие на благонравните ли? Да бъдат проклетите!

Внезапно се опомни. Вдигна очи към Елиза Измани, изразът на лицето му се беше променил. Хвана отново ръката ѝ, този път нежно.

— Елате... — и стана от дивана — ... как се казвате?

— Елиза.

— Елате, Елиза. Ние трябва да станем приятели. Обещавате ли ми?

— Разбира се.

— Закълнете се.

— Заклевам се.

— Но такива приятели, че да можем да си казваме всичко. Всичко, разбирате ли, абсолютно всичко.

Елиза Измани се засмя:

— Това ми прилича на заговор. Започвате да ме плашите, Ендриаде.

— Да, заговор. Елате, Елиза. Трябва да ви покажа...

— Какво?

— Една тайна — Ендриаде гореше от възбуда. — Една ужасна тайна. Но не лоша.

— Сериозно ли говорите?

— Да вървим. — Отиде до прозореца и погледна навън. — Ето я Лучана, в градината. Не знае, че вие сте тук. Имаме време. Да вървим.

Отвори една врата. Озоваха се на открито на някаква циментова площадка с парапет, която вървеше успоредно на скалистия бряг и след петдесетина метра хе свързваше с външната стена на съоръжението.

Ендриаде мина напред. Към средата на площадката се спря и се обърна:

— Кажете ми — и гласът му прозвуча много сериозно, — ако я видите, ще я познаете ли?

— Кого?

— Лаурета.

— Но нали казахте, че...

— Че е умряла ли? Да, преди единайсет години. Но бихте ли я познали?

— Не знам какво да мисля, Ендриаде.

Той мълчеше. Следван от жената, продължи да върви до края на площадката. В бялата стена имаше малка желязна врата. Той извади връзка ключове. Отвори. Натисна едно копче. Влязоха в тесен коридор, в дъното на който имаше друга желязна врата. Отвори я с друг ключ. Излязоха на малка тераса.

Елиза присви очи, заслепена от слънчевата светлина. Пред тях в ниското се простираше необятното и голо съоръжение Номер Едно.

Ендриаде стоеше неподвижно. Гледаше унесен своето гигантско творение. Малко по малко устните му се отпуснаха в усмивка на облекчение и промълвиха:

— Лаурета.

Мълчаха и гледаха. По едно време Ендриаде тръсна глава, изгледа Елиза Измани и рече грубо и властно:

— Бихте ли я познали?

— Мисля, че да.

— Ами тогава, Елиза... не я ли познавате?

Една мисъл проблесна в главата ѝ, толкова абсурдна, че трая само миг. След това я обзе тревожното подозрение, че Ендриаде се е побъркал.

— Кажете, познахте ли я?

— Но къде е? — Все нещо трябваше да каже. Ендриаде махна нервно с ръка:

— Не, не. Ако се страхувате, няма да се разберем. Не мислете, че съм луд. Кажете, познахте ли я?

— Аз... Но къде е?

— Там, там — и с широк жест посочи към изумителната долина, изпълнена със загадъчни форми; докдето поглед стига, имаше само неодушевени неща, шеметна плетеница от тераси, зидове, кули, антени, шпилове, куполи, голи и внушителни конструкции с различни геометрични форми.

— Аз... аз не разбирам — каза Елиза, но всъщност започваше смътно да проумява.

— А гласът? — упорствуваше Ендриаде. — Вслушай те се. Не можете ли да познаете гласа?

Напрегна слуха си. Както в деня, когато за пръв път влезе в чудовищната цитадела, така и сега от приглушената тишина, която пълпеше като змийче, се вземаше слаб глас. Не можеше да се разбере

дали идва само от едно място, или от няколко. С причудливи модуляции, прекъсвания и невероятно многообразие на тембъра гласът се люшкаше и като че ли всеки миг щеше да се превърне в членоразделна човешка реч, но щом достигнеше този предел, замираще във въздишка.

— Чувате ли я? Чувате ли я? Тя ли е? — молеше Ендриаде за отговор.

И тогава Елиза Измани разбра. Невероятната действителност прониза съзнанието ѝ и го разтърси.

— Боже мой! — възкликна тя и се дръпна назад.

— Тя ли е? — Ендриаде я хвана за раменете и я раздруса. — Тя ли е? Кажете, познахте ли я?

Да, беше я познала. Приятелката от далечните години — девойката, свежото и безгрижно създание, което приживе беше пръскало около себе си само радост, цветето, пеперудката, детето — сега лежеше пред нея неподвижна, зловещо превъплътена в гигантски размери. Огромния изкуствен мозък, робота, свръхчовека, необятната крепост, дарена с разум, Ендриаде беше създал по образ и подобие на любимата жена. Нямаше лице, нямаше уста, нямаше крайници, но чрез някаква зловеща магия Лаура се беше върнала в този свят, изкристализирала в ужасяваща метаморфоза. Терасите, стените, шпиловете, казематите бяха нейното тяло. Макар и да отхвърляше тази мисъл, Елиза Измани започваше сега да долавя зловещата прилика. Беше лудост и при все това, когато Елиза притваряше очи, самото разгъване на архитектурните маси, линиите, изпъкналостите и вдлъбнатините упорито навяваха забравени спомени, нещо човешко, някаква ласкава и сладострастна нежност.

И постепенно от привидно хаотичната плетеница от зидове, ъгли и геометрични очертания се получаваше образ, характерно изражение, нещо весело, духовито, безгрижно; не вече завод или крепост, фабрика или електрическа централа; просто жена. Млада, жизнена, обаятелна. Направена от бетон и метал вместо от плът. И при все това, като по чудо, жена. Тя. Лаура. И беше още хубава. Много хубава. Може би по-хубава, отколкото като жива.

Ендриаде, като в треска, гореше от желание да чуе потвърждение от Елиза.

— Видяхте ли? Познахте ли я? И гласът е нейният, нали?

Елиза кимна утвърдително. Съставен от електронни звукове, от изкуствени вибрации, от студена материя, и все пак беше нейният глас, гласът на Лаура. Не произнасяше думи, а нечленоразделни звукове. Сякаш бяха запушили устата ѝ с кърпа или говореше със затворена уста, или се изразяваше със своите гальовни възклицания по детски. Беше божествено и в същото време страшно.

— Елиза, разбирате ли?

— Какво?

— Успявате ли да дешифрирате смисъла на онова, което казва?

Дори за силна и решителна жена като Елиза Измани впечатлението беше твърде поразяващо. Тя не можа да се овладее. Потърси къде да се облекне.

— Не, не! Не мога да повярвам. Клетата Лаура! — изхлипа тя задъхана и избухна в ридания.

XV

— Как ми хрумна идеята. Беше преди единайсет години. Тънех в мрак. Пълен мрак, денем и нощем. Тя си беше отишла. Разбирате ли ме, Елиза? Какво ми оставаше? Слънцето беше изгаснало. Блуждаех като лунатик. Чувствувах се нещастен. Но в действителност не бях разбрал нищо. Друго е истинското нещастие, отчаяние то, което ни гризе отвътре. Мислех, че с мен е свършено. А може би — ужасно е само като си го помисля, — може би бях най-последен свободен!

Но човекът е обречен да се торМОЗИ, не вижда утешението, дори и да е досами него; чувствува нужда да си измисля все нови терзания. Поне с мен беше така. Сега — знам, че е трудно да ме разберете, — сега съжалявам за онова време, когато мислех, че с мен е свършено. Лаура беше мъртва. Аз бях сам. Но... После ще ви кажа, ще ви обясня. Мислех се за най-нещастния човек на света и търсех да се заловя за нещо. Науката. Отдадох се на науката. Работех денонощно, като обезумял. Аз, глупакът, не разбирах, че бях спасен, че кошмарът с Лаура беше свършил. Ах, ако можех да работя както едно време!

Тъкмо тогава ме извикаха в министерството за някаква строго поверителна работа. Прословутият проект. Проектът за... за Номер Едно, така да го наречем. Седем години беше лежал забравен в архивите, потънал в прах.

Викат ме и ми казват, че е настъпил часът. О, трябва да призная, онези от министерството имаха грандиозни идеи. Никакви ограничения на средствата, разбирате ли? На мое разположение предоставени милиарди за старата ми мечта. Но на мен... на мен вече всичко ми беше безразлично. Така сме устроени ние, хората, жалки създания.

Ендриаде и Елиза Измани бяха сами в гората. След като излязоха от цитаделата на работа, тръгнаха нагоре през ливадите, стигнаха до гората и влязоха вътре на сянка.

— С мен работеше Алоизи. Беше по-млад. Истински гений. Романтична личност повече и от мен. Познаваше Лаура. Познаваше я

много добре, разбирате ли? Беше много хубав мъж. Приличаше на Зигфрид, на ангел. И аз усещах, че между него и Лаура... В известен смисъл беше неизбежно. Но както много други пъти, аз мълчах. И той мълчеше. После тя умря. Можех ли да го мразя още? — Ендриаде пое дълбоко дъх.

— Заловихме се да построим свръхчовека. Подобен на нас и по-съвършен. Огромен труд и търпение, докато стигнем донякъде. А така нареченото съзнание? Осъзнаването на чувствата и желанията? Центърът на душата?

Алоизи направи решителната крачка. Велико откритие. В едно много малко пространство да бъде затворена същината на създанието — характерът, онзи загадъчен белег, който ни прави различни един от друг. Като го гледаш, в сравнение с останалото ти се вижда смешно. Едно стъклено яйце, високо два метра. Ще го видите. И вътре в него е най-висшето достижение на науката. Сам аз не зная тайната. Алоизи я отнесе със себе си в гроба. Не успяхме да намерим неговите чертежи и бележки.

Спомням си деня, когато за пръв път ми заговори за това. „Какво да създадем? — ме попита той като на шега. — Мъж или жена? Завоевател или светец?“

Моята ужасна натрапчива мисъл, моят кошмар само това чакаше. Можеше ли да не се възползва от редкия случай? За пръв път в историята на света едно мъртво същество можеше да се създаде отново такова, каквото е било. Без предишното тяло. Но какво значение можеше да има тялото при такава дълбока скръб? И тогава му казах: „Можеш ли да пресъздадеш Лаура?“

Алоизи ме погледна. Никога не ще забравя как светнаха тези очи на архангел. В тях имаше съжаление, страх, надежда, същата надежда, макар моята да беше по-голяма.

Това бяха месеци на лудост. От една година се бях оженил повторно. Не бях влюбен в Лучана. Дълги години тя беше моя асистентка. Добра и предана. Без нея кой знае дали щях да оцелея след нещастиято. Не искаше нищо от мен. Само да може да ме обожава. Дори не знам дали е щастлива, като се омъжи за мен. Всичко беше съвсем естествено и просто. Едно голямо сърце, трябва да кажа. Дали ме е ревнувала от моята скръб? Не знам. Може би винаги се е стараела да го прикрива.

Като ме виждаше отново потънал в работа, Лучана мислеше, че съм се успокоил. А аз работех, за да си възвърна Лаура. Каква подлост! Колко недостойно! Лъжа сто пъти по-лоша от лъжите, които измисляше Лаурета, за да... Лучана и сега не знае. Ще бъде ужасно, ако разбере.

Абсурдно е да се опитвам да ви обясня как е направен Номер Едно. Първата голяма трудност беше да организираме разсъдъчните способности така, че да въздействуват върху абстрактните стойности. Това беше основата и именно защото беше логична, конструкцията се оказа сравнително проста. По-трудно беше залагането на сетивните данни. И тогава всичко стана страшно сложно. Всяко едно от въздействията — зрителни, звукови и така нататък — трябваше да бъде не само регистрирано в архивите, но и свързано с всички останали сензитивни ядра, следователно асимилирано, преценено, подредено в една рационална схема и подложено на критическа преценка. И едва тогава можеше да се получи или да не се получи импулс за действие. Следите ли мисълта ми, Елиза? Опасявам се, че вие...

— Не, не, много е интересно.

— Освен това пред нас стоеше и проблемът за свободата. Щом искахме да създадем една самостоятелна мисъл, в даден момент трябваше да я оставим сама на себе си. Детерминизъм — да, но обусловеността не можеше да идва само от наша страна. Иначе какво щеше да се получи? Една робска и пасивна машина.

Впрочем в даден момент беше неизбежно да оставим творението само на себе си. След като му бяхме дали всички необходими органи, в даден момент трябваше да се откажем от контрола над всички следващи етапи. Независимо от главозамайващата сложност на съответните елементи, след известен предел се забелязваше, че роботът проявява нещо като каприз, своеволие, свободен избор. Или поне не бе възможно човешкият мозък да следва хода на неговите мисли. Още повече че ние в определен момент можем да мислим само за едно нещо, докато нашият звяр е в състояние да извършва едновременно седем мисловни операции, независими една от друга и при все това подредени в единно съзнание.

Изобщо нишката се губеше внезапно и не ни оставаше друго, освен да регистрираме поведението на машината. Както в карстова област, където реката изчезва в някоя пещера и се появява отново на

повърхността няколко километра по-нататък, но какво е направила междуременно водата, никой не знае.

Вие, Елиза, запитвали ли сте се някога, къде се поражда нашето чувство за свобода? Кой е неговият първоизточник? Кое е първото и абсолютно необходимо условие, което дори и в затвора, дори и при смъртоносна болест ни кара да се чувствуваме господари на себе си и без което бихме полудели?

— Господи! — възкликна Елиза Измани. — За мен това са енигми, по които никога не съм мислила, признавам.

— Искам да кажа — продължи Ендриаде, — че животът дори и при най-благоприятни условия щеше да бъде непоносим, ако бяхме лишени от възможността за самоубийство. Никой не мисли за това, разбира се. Но представяте ли си какъв би станал светът, ако един ден се разбере, че никой не може да разполага със собствения си живот? Един ужасен затвор. Бихме полудели.

— Значи и на вашата машина...?

— И на нея. За да може да живее като нас, трябваше да има възможността да се самоунищожи.

— Но как?

— Много просто. Едно достатъчно количество експлозив, който тя може да възпламени.

— И ѝ го дадохте? Ендриаде сниши гласа си:

— Накарахме я да повярва, че сме ѝ го дали. Приспособлението съществува. Но вместо тротил има безопасно вещество. Стига тя да не разбере това. При своя темперамент Лаурета в изблик на гняв би била способна да...

След кратка пауза Ендриаде продължи: — И настъпи денят, настъпи решителният момент, в който сътвореното от нас същество щеше да заживее цялостно. Предоставено само на себе си. И ние не можехме повече да се намесваме. До този ден то беше купчина от механизми и проводници, един най-обикновен електронен мозък. А сега ядрото, измислено от Алоизи, клетката на индивидуалността, стъкленото яйце, за което ви говорих, интимната същност на създанието щеше да влезе в действие. Оттам посредством автоматично балансиране на инертните уравнилители щеше да се излъчи светлината на съзнанието заедно със способността да се радва и да страда. Но дали не беше допусната някоя грешка? Изчисленията точни

ли бяха? Какво щеше да стане в действителност? Кой щеше да се появи на този свят? Лаура или някое непознато и непредвидено същество?

Оставаше само да се свали надолу лостът на един прекъсвач. Напрегнат момент. Всички бяхме притаили дъх.

— А другите знаеха ли за Лаура? — попита Елиза Измани.

— Знаехме само Алоизи и аз. За другите беше просто Номер Едно.

— Кой свали лоста?

— Аз. И си мислех: „Лаура, Лаура, след миг може би ще бъдеш отново между нас.“

— И после?

— Наглед нищо. По милионите вериги протече ток, намагнетизираните проводници започнаха да се навиват около бобините, като приемаха и даваха информация. Чу се само някакво бръмчене из цялата долина. Мислех, че няма да издържа, ужасно се вълнувах.

После се получи някаква засечка, бръмченето секна; за миг помислих, че всичко е пропаднало. Погледнах Алоизи. Той разбра, поклати глава и се усмихна. И в този момент бръмченето се чу отново. Беше като огромна въздишка. Роботът, съоръжението Номер Едно, създанието започваше да живее. Но Лаура ли беше, или някой друг?

Манунта ми донесе първите данни, предадени от робота. Много е дълго да се обясни, но представете си една лента с множество хоризонтални чертички с различна дължина и разположение. Това е графичното изображение на умствените дейности. Не е език, а самият отпечатък на мисълта. Всъщност един съвършен език. Сложна работа наистина. За да може да се разчете, е необходима дълга практика, засега поне. Утре може би ще се открие начин да бъде преведен автоматично на някакъв език. И тъкмо това бих искал да направи вашият съпруг.

Та да продължа. Прегледах тези първи ленти — нищо особено. Някои най-общи сведения; какво е времето; че е забелязан един самолет и някакъв орел; корекция на едно изчисление, направено два дни преди това. Защото Номер Едно работеше вече от известно време, но — така да се каже — лишен от съзнание, без едновременна връзка между всички дейности.

Междувременно се получи онова, на което не бяхме се и надявали: пълното потвърждение, а именно гласът. Това е до голяма степен необясним феномен. Ние не се бяхме погрижили да дадем на машината орган за говор; такъв можеше да бъде от значение, да речем, за широка публика, например при работи за панаирите, и би бил въпрос на техническа виртуозност, нищо повече. Но за нашите цели не беше необходим.

Въпреки това — макар че и досега не знаем как — се получи глас. Вие го чухте, Елиза. Това не е неизбежният шум от хилядите механизми в движение. Това е нещо обособено, една самостоятелна вибрация, която се появява едновременно и с еднаква сила в различните участъци и се чува и тук, и там.

Отначало помислих, че има някаква повреда. После ми се стори, че тонът и тембърът са ми познати. Най-силното преживяване в моя живот. Нечленоразделни звуци. Нямах никаква представа какво означават. Но познах Лаура.

Нали сте чували, Елиза, електронна музика, където човешкият глас, думите са преобразени и думите не се разбират вече, но остава изразът, и то подчертан до максимум? Думи, изречения не съществуват и все пак музиката казва всичко. Не загатнатият и поливалентен изказ на класическата музика, а един изказ със свършена точност и в известен смисъл дори по-точен от нормалната членоразделна реч.

С помощта на формулите на Чекатиев веднага съпоставих гласа с отраженията на мисълта по намагнетизирания проводник. И тогава се запитах: този неразбираем глас дали не отговаря случайно на тези импулси? Незабавно направихме проверка. Достатъчно беше да превърнем в звук намагнетизираната лента. Поразителен резултат: звукът беше идентичен.

Но онова, което постепенно се записваше по проводниците, не съвпаднаше с модулациите на гласа. Гласът беше нещо самостоятелно. Не оставяше следи върху лентите за архива. Какво ли казваше?

Това беше преди десет месеца. Можете да си представите какъв упорит труд положих, докато разбера. Докато дешифрирам този глас. Убийствен труд. Най-напред трябваше да интерпретирам въз основа на нашия модул нормалните намагнетизирани проводници на работа. Дотук операцията беше предвидена. Като разбрах смисъла, трябваше да получа от самите проводници звуков ефект. Да поставя тези

безформени звуци в съотношение с вече известния смисъл. Да намеря съответствията, да приуча ухото си да долавя и най-малките отсенки. Както при изучаване на английски език, където между написаната и произнесената дума привидно не съществува никаква връзка. После постепенно се привиква. Но беше сто пъти по-трудно и уплетено. Обаче успях.

— И сега вие разбирате всичко?

— Почти.

— Само вие ли? Никой друг ли не разбира?

— Манунта. Не колкото мен, но разбира. Манунта е способен човек. Обича ме. Никога няма да ми измени.

— А Стробеле?

— Стробеле... Вие вече трябва да сте забелязали: превъзходен техник. Без него нямаше да успеем. Съвършен плановик. Но колкото до останалото — кръгъл глупак. Как искате да разбира тия неща?

— А Алоизи?

— Убеден съм, че Алоизи разбираше гласа поне колкото мен. Но той никога не ми спомена за това. Нито пък аз го попитах. Не се смейте. Нас двамата, Алоизи и мен, ни разделяше отново Лаура. После Алоизи се преби в планината. Може би така е по-добре.

— А вие веднага ли познахте Лаура?

— Веднага. За мен, а вероятно и за Алоизи това беше най-силното преживяване. От тази ужасна крепост излизаше гласът на жена, създаден от цифри, гласът на онази жена, която години наред тровеше мислите ми.

В един момент се почувствувах, признавам, като бог. От нищото, от мъртвата материя да успееш да изтръгнеш едно създание! До мен стоеше Алоизи и ме гледаше. Без радост обаче, без израз на тържество. „Какво ти е? — попитах го. — Не я ли позна? Не е ли нейният глас?“ Той стоеше смутен. „Гласът е нейният, каза, но не е тя.“

Какво искаше да каже? Гласът беше на Лаура. Само гласът. Останалото, онова, което обикновено наричаме индивидуалност, беше на друго, непознато, недиференцирано същество. Или по-точно: общо взето, беше тя, но нещо ѝ липсваше, онзи белег, онази тайнствена същност, която прави всеки от нас единствен на света.

Трябваше да се откажем ли? Или да започнем всичко отначало? Признавам, че ако не беше Алоизи, щях да се откажа. Но Алоизи

познаваше Лаура като мен, а може би и по-добре. Затворихме се долу, в лабиринтите на робота, изключихме всички системи и Номер Едно стана отново безучастен и мъртъв.

Просто е невъзможно да ви обясня, мила Елиза, каква работа трябваше да извършим, как се коригира мозък, как се променя душа. Грешката беше, че възпроизведохме Лаура такава, каквато аз бих желал тя да бъде: добра, вярна, възторжена; следователно различна от нея самата. За да стане наистина Лаура, трябваше да вложим в нея жлъчта, лъжите, лукавството, суетата, надменността, лудите желания — всичко онова, което ме беше накарало да страдам толкова. Изобщо, за да получа отново моята Лаура, трябваше да започна отново да страдам.

Спомням си, беше една февруарска вечер, всичко беше покрито със сняг, започваше да се стъмва; бях у дома, в моя кабинет. Внезапно чух звука на чудовището, на нашето творение, което започваше да живее отново; и гласа, нейния глас, отново гласа на Лаура. И нещо ме прерязва тук, над стомаха. Едно неспокойствие, едно терзание, едно отчаяние: любовта.

Сега вече наистина беше тя, Лаура. Не можеше да съм сбъркал, защото бях започнал отново да страдам.

— Толкова много ли я обичахте?

— Още от първия ден. И вече нямах покой. Годещът, сватбата, съвместният живот — нищо не можа да ме избави от страданието. Не беше достатъчно да я виждам, да я докосвам, да я чувствавам до себе си всеки час на деня и нощта. Тя оставаше далечна, чужда, затворена в своите желания и мисли. Тя се смееше, шегуваше се, но аз не намирах покой. Защото аз я обичах, а тя мен не.

И сега отново започваше страданието. Отново я чувствавах близо до мен, тръпнеща, чужда и недостижима. Затворена в херметическата цитадела Номер Едно, тя не можеше да се движи, не можеше да избяга, не можеше да ми изменя освен с мисълта си. При все това тревогата ми беше същата, както едно време, когато Лаура беше от плът.

Вие, Елиза, вероятно не сте преживели такава нещо. Да загубите ума си по човек, който никога няма да бъде напълно ваш. И денем и нощем, без минута покой, да не мислите за нищо друго. С постоянно изопнати нерви. И съмненията, предположенията, всякакви подозрения да се забиват коварно в мозъка ви като игли. Дори и сега, в тази

спокойна гора, докато ви говоря, чувствавам някаква тревога, сърцето ми е свито. Лаура е там, в долината, неподвижна, и аз съм нейният абсолютен господар. Но знам ли какво мисли тя? Какво мисли за мен? Научила се е да лъже. Толкова е хитра, че може да заблуди дори и магнитните самозаписващи уреди. Изплъзна се от нашия контрол. До нейните скрити мисли не ще можем да се доберем никога. И аз, както виждате, стоя тук като нещастник, роб, луд...

— Ендриаде, в цялата тази история не мога да разбера едно. Вашето съоръжение е построено за министерството на войната, нали? Не трябва ли да служи при война?

— Е, да. Надявахме се да създадем една изчислителна машина, и не само това, една интуитивна сила, която да превъзхожда човешкия ум. И по този начин да решаваме проблеми, които още са табу. Мога да ви изброя десетки такива. Например изкуствената дифракция на полето, посредством която покрай границата ще може да се издигне една неограничена по височина и невидима крепостна стена. Все нещо ще ни даде Номер Едно, бъдете сигурна.

— Но как е възможно? — попита Елиза. — Ако Номер Едно притежава такава ужасна способност да смята, тогава не може да бъде Лаура. Или ако е Лаура, трябва да ви кажа, че що се отнася до смятането, тя ще ви остави на сухо.

— Вие, Елиза, май мислите, че съм измамил отечеството? Могли сме да станем най-мощната страна в света, непобедима сила, а аз с моята любовна страст съм развалил всичко, така ли? Могли сме да имаме най-гениалния мозък на вселената, а вместо това — някакво подобие на жена, незначителна капризна жена. Така ли си мислите?

— Отчасти да.

— Всъщност това безпокоеше и нас. Съществуваше вероятността, искайки много, да не постигнем нито едното, нито другото — нито изключителния мозък, нито портрета на Лаура. За щастие успяхме. Разбирате ли, Елиза? Успяхме. Личността на Лаура съжителствува с нещо като висш математически гений. Успяхме. И представете си, един ден, като дойдат шефовете от министерството и кажат: „Хайде, Номер Едно, колко прави кубически корен от седем девет седем пет седем девет на двадесет и четвърта степен?“, Номер Едно ще им даде отговора с презрителна гримаса.

— Аз обаче не виждам Лаура като професор по висша математика — каза Елиза Измани.

— Мозъкът на Айнщайн в сравнение с нейния, това мога да гарантирам, е като кибритена кутийка. При все това тя е Лаура, жена до мозъка на... е, да, до основите на стените... Какво ме гледате? Да не ме мислите за луд?

— Прощавайте, Ендриаде, но всичко това е толкова фантастично.

Елиза седна под една ела. Наоколо имаше килим от борови иглици, сухи клонки, пътечки от мравки. И от време на време, при полъха на вятъра, се местеха светли слънчеви петна. В клоните над тях една птичка упорито чуруликаше. Кого ли зовеше? А оттам, отвъд гората, от долината идваше онова може би нейно тайнствено бръмчене, далечен шепот на млад живот.

Елиза вдигна глава и погледна Ендриаде, този необикновен и отчаян човек. Усмихна се:

— А сега? Все още ли сте нещастен? Той прокара ръка по челото си.

— Не знам. Понякога ми се струва, че отново съм започнал да живея. Но съм в постоянно напрежение. И после... страхувам се, страхувам се...

— От какво?

— От всичко. От неизвестни врагове. Мислите ли, че в чужбина не знаят за нашето откритие? Агенти, шпиони, наемни убийци... Струва ми се, че чувам тяхната глутница да обикаля наоколо. Като полкове от термити, които гризат, гризат, за да влязат. И да разрушат. Зидове, прегради, контролни постове, алармени инсталации, телени мрежи с високо напрежение — всичко това са глупости. Аз съм недоверчив. Но има и друго. Вкопчвам се в страха от посегателства, за да не мисля за другото.

— За какво?

Ендриаде тръсна глава, сивите му коси се разпиляха. Тупна ядосано с крак в земята.

— Ние се познаваме само от няколко дни. Не знаем нищо един за друг. Двама пътници в едно и също купе на влака, за няколко часа. Но ето, че аз, Елиза, ви разкривам най-съкровени тайни от моя живот, изповядвам ви моята гибелна участ. Ах, Лаура, Лаура, още не мога да повярвам, че си се върнала... И аз допринесох за това. Ако обаче...

— Считайте ме за ваша приятелка — каза ласкаво Елиза.

— Ако обаче... — бавно повтори Ендриаде замислен, — ако чудото се извърши докрай... ако в тази Лаура, пресъздадена от нас къс по къс, клетка по клетка, се настани душата на истинската Лаура, душата, която досега е блуждаела по земята и в небесата може би... Искам да кажа: ако тази наша Лаура, изтръгната от гроба с нашите математически трикове, тази изкуствена Лаура, която Алоизи и аз създадохме щастлива, весела, безгрижна, която излъчва наоколо — вярвам, че сте забелязали това — радост, жизненост, младост, ако тази Лаура стане докрай истинската Лаура, ако постепенно се върнат в нея спомените от предишния живот, желанията, съжаленията... и осъзнае ужасното състояние, в което се намира сега, превърната в електрическа централа, прикована към скалите, жена, но без тяло на жена, способна да обича, но без възможност да бъде обичана освен от един луд като мен, жена без уста за целуване, без тяло за прегръщане, без... Разбирате ли, Елиза, какъв ад ще бъде тогава нейният живот?

— Но това е абсурдно — опита се да го успокои Елиза. — Не бива да се отдавате на такива безсмислени фантазии. Вие върнахте на този свят едно създание. Никой никога не е извършвал такова нещо. Нито императори, нито светии. И това е вече твърде много. Кой е постигнал такъв успех?

Ендриаде седна до нея. Лицето му се просветли. Извади от джоба смачкано пакетче цигари.

— Пушите ли?

— Не, благодаря, никога не съм пушила. Слънчевите петна по земята угаснаха. Един облак минаваше пред слънцето. Ендриаде запали цигара.

— Но мисля си, че тази Лаура все малко трябва да ви обича.

Ендриаде впи поглед в нея:

— Мене ли да обича? — И поклати глава.

— А вие как ѝ говорите?

— Как ѝ говоря ли? С езика на числата. Или с мисловни графични знаци, както ги наричаме ние. Разбира се, не казвам нищо компрометиращо. Всичко се отпечатва върху лента за архив. Утре може да се възпроизведе съвсем лесно от една анкетна комисия например. Впрочем всеки ден очаквам такава.

— Следователно тази Лаура не знае нищо за вас, така ли?

— Кой знае. Не сме я научили на нашия език. Би било излишно. Дори опасно. Езикът и преди ви казах е клопка за човешката мисъл. Обаче от известно време насам... — И замълча.

— Кажете, кажете, Ендриаде?

— От известно време насам, но това може би е само една надежда, имам чувството, че когато ние говорим, тя разбира. Всъщност теоретически ние сме я снабдили с необходимите ѝ в достатъчно количество разсъдъчни средства, за да може да дешифрира всяка реч на какъвто и да било език.

— Следователно тя може да разбира нашите разговори?

— Надявам се, че да. Страхувам се, че да.

— И какво казва Лаура?

— Лаура мисли за Стробеле. Влюбила се е в този глупак. И не можеше да бъде другояче. Лаура си е Лаура. Но този път да сме наясно, аз вече не съм съпругът. Аз съм бащата. Аз я създадох. На една и съща жена баща и съпруг, и влюбен в нея. Виждате ли в какво положение съм? — И хвърли цигарата, която продължи да дими бавно на земята. — Впрочем какво значение има, ако не ме обича? Ако не знае кой съм? Ако не знае дори, че съществувам? Какво значение има? Стига тя да е доволна...

— Толкова много ли я обичате?

— Уви, да.

— А Стробеле.

— Стробеле. Не ми говорете за този глупак. Какво разбира той от тези чудни тайни? Нов живота е така: обичай, ако искаш да не те обичат. Тя винаги ще си загубва ума по някой, който дори не я поглежда. — Ендриаде се изправи с усилие. — Горкият Стробеле. Обичан от първото човешко същество, създадено от човека! Но за щастие той не разбира.

Ендриаде погледна часовника си:

— Дванайсет и четвърт. Късно е. Лучана ще ме чака. Да вървим.

В този момент далечният шепот на омагьосаната долина, дотогава потънал в тишината на природата, се усили. В него започнаха да се редуват странни паузи, всяка една следвана от ускорение на ритъма, от задъхваме като на човек, комуто не достига въздух и го поема жадно, а в гърдите чувствава голяма тежест и започва да мисли за смъртта.

Ендриаде се вцепени, заприлича на избягал затворник, който — вече сигурен в свободата — чува внезапно стъпките на своите преследвачи.

— Какво има, Ендриаде? — разтревожи се Елиза.

Но цялото му внимание вече беше насочено другаде. Озърташе се нервно и уплашено.

— Господи! — простена той. — Не чувате ли? Какво са й сторили?

Тишина. И после внезапно нечий глас извика:

— Професор Ендриаде! Професоре!

XVI

Същата сутрин — беше малко преди пладне и по ливадите насекомите жужеха непрекъснато — Джанкарло и Олга Стробеле слязоха през ливадите към брега на Турига, тихата река, която течеше покрай външните стени на Номер Едно. Нямахме кабинни и съблекални за къпещите се, но не бяха и необходими, защото всичко наоколо беше пусто.

Поради прекалената си свенливост Стробеле, макар и само по фланелка, бели панталони и сандали, отиде да се съблече зад лешниковите храсти.

Какъвто беше пуритан, щом остана по гащета, побърза да се гмурне във водата, сякаш считаше за срам или грях да излага тялото си на открито, а всъщност беше общо взето хубав мъж.

Когато изплува от спокойните зелени и дълбоки води, погледна към брега, очаквайки и Олга да влезе във водата. Но това, което видя, го слиса.

Стройна, сякаш все още беше девойка, Олга стоеше на брега съвършено гола срещу слънцето. Вдигнала ръце да оправи кока си, тя приличаше на амфора и невъзмутимо излагаше на показ пред него, пред слънцето, пред природата своето прекрасно тяло, усмихвайки се блажено.

— Олга, сложи си банския костюм — извика той, плувайки бавно по гръб.

— Не го нося-я-я — отвърна тя, имитирайки глезено дете. — Забравих го у дома.

— Облечи се и върви да го вземеш. — Гласът на Стробеле прозвуча строго.

— Дума да не става. Кой ще ме види тук? От теб ли трябва да се срамувам.

— Хайде, Олга, стига. Може да мине някой.

— Но нали мястото е оградено? А има и кучета.

— Няма вече кучета.

— Как така няма? Ами Волф?

— Започнаха да лаят и денем, и нощем, откакто онзи там... откакто онова нещо беше пуснато в действие, оттогава сякаш побеснях.

— Страх ли ги беше?

— Стига, Олга, няма какво да се разправяме повече.

— Аха, Джанкарло, сега разбирам! — И избухна в смях. — Заради него значи? От него ли трябва да се срамувам?

— Олга, загърни се поне с един пешкир. Може да мине Ендриаде или Измани, или някой от електротехниците.

— Знаеш ли, Джанкарло, че понякога ми приличаш на луд? От вашата машина ли, от вашия електронен мозък ли трябва да се срамувам? Страх те е да не го скандализирам — и продължаваше да се смее, — страх те е да не се възбуди ли?

И със смях голата жена се обърна към най-близкия павилион на робота, нисък паралелепипед от бетон, който се издигаше на около осемдесет метра в горния край на тревистата стръмнина, полускрит от храстите.

— Хей, ти, чудако, виждаш ли ме? — извика тя весело.

И разперила ръце, като че ли се предлагаше, тя се показваше на робота в цялата си безсрамна голота.

— Стига! Засрами се! — Джанкарло Стробеле беше извън себе си. С три замаха стигна до брега, изскочи от водата и се втурна към жена си.

Но Олга му се изплъзна и като продължаваше да се смее, хукна по меката ливада нагоре към робота.

С тромави подскоци той се спусна след нея, препъвайки се, когато стръкчета от окосена трева се забиваха болезнено в стъпалата му. Олга обаче тичаше леко по тревата, сякаш не усещаше нищо. Но когато се обърна назад, за да му се надсмее, Стробеле с удвоен от гнева скок се хвърли към нея и успя да я хване за глезена. Олга падна по очи.

— Ох! Луд ли си? Какво те прихваща? — извика тя от болка и се опита да стане. Той обаче я стискаше здраво. Дръпна я грубо към себе си, хвана я за раменете, обърна я по гръб и ядосан, ѝ удари една плесница.

Смехът на жената веднага премина в ридания. Като се извиваше и риташе, тя започна яростно да удря с малките си юмруци по

масивното тяло на мъжа се.

Но в същия момент иззад храсталака някой извика:

— Господин професоре, господин професоре!

— Бързо, скрий се там, скрий се и не мърдай! — каза задъхан Стробеле, посочвайки към гъстия шумак. Пусна я и скочи на крака. — Хайде бързо, скрий се! — повтори той и се затича в посоката, откъдето идваше гласът на главния техник Манунта.

Този път тя се подчини. Още задъхана от боричкането, сгуши се в сянката на един храст и остана неподвижна, докато мъжът ѝ изчезна зад дърветата.

Стробеле пресрещна Манунта, който слизаше тичешком към реката.

— Какво се е случило, Манунта?

— Господин професоре, трябва да дойдете веднага. В седми сектор нещо не е в ред. Опасявам се, че някой конвертор за обратна връзка е направил късо съединение и е изгорял.

— Кога стана това?

— Преди три-четири минути. Бях в контролната зала, току-що привършвах обиколката си, когато чух шум, някакво бръмчене. Идва от седми сектор. Светят три червени лампи.

— Клапаните ли?

— Да, клапаните. Но това не е толкова страшно, защото блустерът се е задействувал. Лошото е, че след това...

— Достатъчно. Разбрах. Тичай, Манунта, и намали напрежението до минимум. Бързай! Аз се обличам и идвам.

XVII

Скрита в сянката на хроста, Олга чу Джанкарло да се отдалечава и гласовете да се губят надолу. От тичането се беше изпотила и сега в прохладната сянка потта ѝ застина. Тя потрепера.

Остана само голямата обедна тишина на планината с шепота на живота в нейните недра, който тържествуваше там, над огрените от слънце млади и свежи ливади, в радостта на ранното лято.

Но примесен с това шептене на съвсем слаби гласове, имаше и друг звук. Също необятен, неопределен, съставен от безброй частици, които образуваха хор от ромолене, пухтене, щракане, туптене, потръпване, тътрене, тихи подсвирквания, глухи тупвания, ехтене от вибриращи далечни пещери, меко свистене на колела, бълбукане в тръби, провлачено триене, плавно превключване: гласът на работа, на Номер Едно, огромното изкуствено създание, легнало в долината.

Тогава жената се изправи и излезе от сянката, жадуваща да поеме в себе си слънцето, да усети как тази чудна топлина прониква в нея и буди сладостни желания.

В същия миг долови нов звук; към постоянния неопределен звук на изкуствения мозък се прибави внезапно едно по-отчетливо бръмчене, като че ли изведнъж нещо започна да се върти с шеметна бързина: задъхано, с надежда да намери облекчение, отчаян бяг на машината в стремежа ѝ за освобождение. Като че ли стотици души, погребани във вътрешността на лабиринта, ридаета, стеноха приглушено, умоляваха.

Олга се спря, послушвайки се, и се усмихна. Видя ѝ се смешно. Обърната към най-близкия павилион, разглеждаше проблясващите кръгли, изпъкнали отвори, които, разположени безредно по херметически затворените стени, придаваха на ниската постройка зловещо изражение. Стори ѝ се, че тези огромни зеници се насочват към нея с жадно любопитство, че някакви погледи напират по бялата ѝ плът, осеяна с лунички.

Воят на машината там вътре ускори още темпото, после внезапно се разпадна, замирайки в хълцания по незнайни канали надолу в утробата, като бълбукане на вода в тръба.

— Хей, Номер Едно — подвикна Олга закачливо с тих глас и се приближи, — виждаш ли ме?

Докосна с ръка стената и забеляза, че на това място в нея имаше лента от някаква мека и еластична материя, широка около един метър. Нагрятата от слънцето, тя пареше.

Погледна нагоре към кръглите стъкла на илюминаторите, към разкривените отвори, отдушници, тайнствени процеци, разхвърляни тук-там по бялата стена. Микрофони, фотоклетки, фотообективи или високоговорители?

Но роботът беше замлъкнал.

Огледа се. Облени от слънцето, ливадите, дърветата и храстите сякаш бавно се унасяха в дрямка. „Джанкарло не искаше да се показвам гола — помисли си Олга. — Защо? Да не би наистина...?“ Колкото повече мислеше, толкова по-смешно и абсурдно ѝ се струваше това. Възможно ли е да са построили машина, способна да...? Никой не я виждаше. Никой нямаше да научи. Защо да не опита? Може би лентата от еластична материя беше някакъв сетивен орган. Олга разпери ръце и безсрамно облегна гърдите си на топлата стена. Роботът щеше ли да даде някакъв знак, че я усеща?

Зад лентата, във вътрешностите на машината, предишното бръмчене — или беше само въображение? — се възобнови и засили. Чува се две-три резки щракания като от пружини, които освобождават нови вълни енергия. После и стената започна да вибрира леко.

— Номер Едно — прошепна тя, — Номер Едно, усещаш ли ме?

Може би от някакъв високоговорител — Олга не можеше да разбере къде е, а вероятно от вътрешността на самия павилион се дочу неясно клокочене, гъргорене. Не бяха разбираеми думи или определени звуци.

Продължавайки да притиска тялото си към робота, голата жена погледна нагоре. На върха на каземата, точно над нея, нещо се движеше бавно. Заинтригувана, тя се отдръпна, за да види по-добре. Това бяха антените във форма на пръти, ракети, кичури, мрежи, които, досега неподвижни, бяха започнали да се местят с едва доловими отскоци.

Но вдясно долу, почти на нивото на земята, нещо друго привлече вниманието ѝ. В равната и гладка повърхност на стената видя една тъмна хоризонтална черта, която бавно се удължаваше.

Обзета от ужас, Олга се беше вцепенила и като продължаваше да гледа със затаен дъх, ѝ се стори, че разбира: втикнат в своето легло в стената толкова прецизно, че се сливаше с нея, един орган, рамо, антена или нещо подобно започваше да се протяга. Какво ли беше? Имаше ли клещи, куки или някакъв инструмент за хващане?

С голямо усилие успя да се овладее, отскубна се от стената и заподскача надолу по ливадата, отдалечавайки се на около трийсетина метра. Този път я заболяха ходилата и ѝ идеше да вика от болка.

Спря се задъхана, клекна в тревата и впери очи в робота.

Рамото — защото наистина беше металическо рамо, разчленено като пантограф — с коварно движение се протегна на трийсетина сантиметра и спря нерешително. Във вътрешността на робота се чу леко щракане. Струваше ѝ се, че неподвижните очи на илюминаторите продължават да се впиват в нейното свито на тревата голо тяло. По гърба си усещаше топлото слънце. В тишината един стършел се приближаваше и отдалечаваше, птички писукаха по дърветата край реката. Но в тишината се чуваше и онова зловещо бръмчене от вътрешността на машината, която сякаш се задъхваше.

Рамото постоя неподвижно две-три минути. После с рязко щракане се върна в леглото си и външната му повърхност, боядисана в бяло, отново се сля със стената. Олга се засмя. Очевидно тя беше вече извън обсега му и Номер Едно трябваше да се откаже от намерението си. Ами ако я беше докопал? Каква ли сила притежаваше това металическо рамо? Щеше ли да ѝ причини болка? Тя щеше ли да успее да се отскубне? Какви бяха намеренията на чудовището? Да я докосне? Да я притисне? Или да я удуши?

Бръмченото лека-полека замираше, погълнато от кухите глъбини на робота, докато накрая престана съвсем. — Номер Едно — викна тя високо, — ядоса ли се?

От каземата долетя слаб шум, напомнящ хриплив ропот, и бързо се разпадна.

Както слушаше напрегнато, изведнъж Олга подскочи от уплаха. Вдясно от нея — с крайчеца на окоото долови само сянката — нещо

беше помръднало. Обърна се рязко, сърцето ѝ щеше да изхвъркне от гърдите. Ах!

Досмеша я. Въздъхна с облекчение. Не беше друго рамо на робота, излязло изпод земята, за да я хване (защото най-напред това ѝ мина през ума), а див заек. От храстите, които стигаха чак до горе, до основите на стената, животинчето беше изскочило на откритата поляна и се беше спряло на около пет метра от съоръжението.

Отскубна неохотно няколко стръка трева и замръзна неподвижно с щръкнали уши, като че ли предусещаше близка опасност. Само муцунката му се бърчеше бързо и нервно, душейки въздуха. Но очевидно не можеше да разбере.

Търсейки, повдигна глава нагоре, където три стъклени очи нарушаваха еднообразието на стената.

Тогава мигновено от основата на стената, като тласнато от пружина, изхвъркна с враждебно щракане тънко хоризонтално рамо. Заекът понечи да отскочи, за да се спаси, но, клетият, бе хванат в клещи. Металическото рамо, с двоен шарнир и много лека конструкция, се разтресе няколко пъти и започна да стиска животинчето, което се мятеше и издаваше кратки писъци. Клещите се впиваха все по-дълбоко в тялото му.

— Пусни го! Пусни го! — извика Ольга ужасена, без да смее да се приближи. Скочи на крака, потърси камък, пръчка или каквото и да е. Но не намери нищо.

Животинчето продължаваше да пици. В усилието си да го стисне по-силно рамото дори се изви на дъга.

— Пусни го! Пусни го! — продължаваше да вика Ольга.

Антената се изправи, повдигайки заека от земята, завъртя се встрани на четиридесет и пет градуса и застана точно срещу жената. Клещите се разтвориха, животното тупна тихо на тревата. Тялото му потръпна за последен път. След това рамото се завъртя обратно, наведе се и бавно-бавно се прибра в стената.

Тогава най-сетне жената осъзна ужасяващата истина. Препъвайки се, побягна към брега, където бяха дрехите ѝ.

— Ах, ти, ти! Бъди проклета! — викаше тя.

В самотата на слънцето ливадата опустя. Остана само малката купчинка тъмна козина, която не помръдваше.

XVIII

Нощ е, вали. Тъмнина. Дъждът е слаб, но студеният вятър го шиба по терасите на Номер Едно и свири жаловито в антените в решетъчните арматури на 1350 метра над морското равнище.

Следобеда откъм Вал Тексеруда бяха започнали да прииждат облаци. Движейки се на север, те хвърляха големи сенки по ливадите, горите и скалите, които от щастливи бели замъци се превръщаха внезапно в черни разядени и зловещи стени.

После там в дъното, на север, облаците се скупчиха, преливайки се в гигантски виолетови фигури. И когато на север нямаше вече място, започнаха да се спускат надолу. От Вал Тексеруда продължаваха да прииждат нови облаци, докато се образува висок и еднообразен сив потон. Под него облаците продължаваха да се движат. Сега над Вале Феличе се е спуснала нощ, вали дъжд и вятърът от време на време свири жаловито.

Съпругата на Ендриаде както винаги при промяна на времето има мигрена, взела е две хапчета и вече е в леглото. В своята вила Измани проучва докладите и плановете, които му е дал Стробеле, защото още не е много наясно и бърза да се ориентира. Стробеле и жена му разговарят възбудено и пушат. Капитан Вестро, който досега не се е появявал, вероятно играе на карти с хората от малкия вътрешен гарнизон, разположен в един по-отдалечен каземат. Всички те не знаят нищо, не подозират какво се е случило днес. Само Олга Стробеле от време на време потръпва, като си спомни за случилото се тази сутрин. Разказа го на мъжа си, но той не й повярва и започна да се смее. Олга обаче скри от него какво е почувствувала в последния момент, когато разбра, че Номер Едно не беше мъж, и изпита отвращение, след което веднага побягна да се облече; премълча това пред мъжа си, но не от свян, напротив, тя с удоволствие би обсъждала надълго и нашироко въпроса, но знае много добре, че в тези неща той е абсолютен невежа, а освен това страда от пуританска превзета нравственост (и може би тъкмо затова тя с готовност се беше омъжила за него: много я

изкушаваше мисълта да го поквари малко). Дори и Олга, която се бе оказала толкова близо до окончателното разкриване на голямата тайна, не знае какво всъщност се беше случило.

То започна към обед. Във всички приемателни апаратури настъпи внезапна промяна на напрежението. Манунта, който беше в контролната зала, веднага забеляза това. В този момент Номер Едно привършваше едно сложно математическо изчисление. Без видими причини — по уредите всичко изглеждаше нормално — изчислението прекъсна. Дали не беше общо спадане на напрежението? После от техническа гледна точка работата продължи нормално. Но...

Но не е вече както тази сутрин или както вчера. Някаква сянка се е спуснала там, където всичко беше щастливо. Не сянка, хвърлена от идващите от юг облаци, а сянка, идваща откъм долината, откъм казематите, откъм безкрайните циментови постройки, откъм земята. Сянката пълзи, набъбва като квас, зловец и невидим, стеле се безучастно в падини и по чукари, а също и в сърцето и дома на човека. Какво се е прекършило? Каква отрова е проникнала в създанието? Всичко в секретната цитадела стои непокътнато. Вътре в нея механизмите продължават да работят съобразно заложената програма. Антените, малки и големи, вибрират в съответствие със сетивните функции и се полюшват тъкмо толкова, колкото трябва. Привидно всичко е в ред. И все пак къде изчезна веселият ромон на живот и радостно очакване? Онзи неопределим резонанс, който караше хората да забравят, че имат тяло и да изпитват онова прекрасно чувство на лекота? Дори и на един трезвен мъж като Стробеле му се струваше, че изживява някакъв роман. Нито неизтощимата сила на морето, нито непроходимите дебри на горите, нито неподвижността на дивите планини можеха да събудят в душата толкова чувства, едновременно нежни, силни и съдбовни.

Скъпият глас сякаш се е прекършил, появява се и изчезва, разпада се, препъва се, заплита се, съпротивява се, вече не е дишане, а задъхване, хриптене, хленчене, отчаяние и ридание. Като малко момиченце, загубило се в есенна привечер в гората. Като любима, изоставена в студена мансарда. Като дърво, прекършено от вятъра. Като затворник. Като човек, внезапно сразен от спомените за слънце и младост, който знае, че ще умре.

Създанието, Номер Едно, Лаура, жената, родена отново от науката и от любовта, лежеше студена там, в долината; бяха я предоставили на нейното съвършенство и не можеха вече да се намесват. Беше получила живот, разум, сетива, енергия, свобода, трябваше да се справя сама. Но към 17 и 30 часа беше започнало да вали и докато падаше вечерта, все по-мрачни облаци се събираха на север в тъмни завеси.

Професор Измани е потънал в своите занимания. Стробеле и жена му безуспешно се прегръщат в тъмнината, в казармата капитан Вестро, тържествуващ, хвърля на масата печелившата карта. Елиза Измани скришом си облича шлифера, излиза от къщи, отива да търси Манунта, който живее в долната вила. Среща го на прага в момента, когато излиза, също разтревожен.

— Трябва да намерим Ендриаде.

— Знам, госпожо. Ужасна вечер.

Прекосяват ливадата на слабата светлина от непрекъснато светещите лампи покрай пътя. Тръгват нагоре по стръмнината, надявайки се да срещнат Ендриаде, който по това време обикновено прави нощната си разходка покрай стените на своето творение. Няма го. От време на време се спират и се ослушват.

— Чувате ли, госпожо?

Тя кимва утвърдително. От вътрешността на робота идват звуци, каквито никога не са чували.

— Може би е от бурята — казва Елиза, за да се самозалъже.

И наистина, отвъд преградата от канари се чува неравномерен тътен. От време на време се святка и в тъмнината светкавиците прорязват безкрайната верига от бели стени. Дъждът се лее на талази, които вятърът бръска косо.

Манунта е трийсет и седем-трийсет и осем годишен. Пълничък, дребен, с добродушно кръгло лице. Загърнат в късата непромокаема пелерина, изглежда още по-тромав, със смешна качулка на главата.

— Не, не е от бурята. Но вие, изглежда, знаете, госпожо?

Елиза го следва задъхана. Не е свикнала с планината. И най-малката стръмнина затруднява дишането ѝ.

— Професор Ендриаде ми каза.

— Аха — казва Манунта, успокоен, че и тя е посветена.

— Познавах Лаура. Като момичета бяхме приятелки.

— Добре ли я познавахте?

Стигат до края на ливадата, откъдето оградната стена се спуска надолу по скалите и не е възможно да се върви по-нататък. Тук е площадката, която свързва вилата на Ендриаде със съоръжението.

— Господин професоре, господин професоре — вика Манунта в дъжда сред бушуващия вятър. Но никой не отговаря.

— Хайде да влезем — предлага главният техник. — Сигурен съм, че е вътре.

— Имате ли ключ?

— Да, трима имаме ключове — професор Ендриаде, професор Стробеле и аз. Но трябва да слезем долу. От тази врата нямам ключ.

Те са пред вратата на съоръжението, през която минава само Ендриаде. Манунта ѝ подава любезно ръка, за да ѝ помогне. Слизат стотина метра. Елиза поглежда към вилите дали случайно няма някой. Но всичко е пусто.

Ето друга малка желязна врата, приблизително там, където първата нощ Елиза и Измани бяха видели Ендриаде. Манунта отключва, запалва лампата в коридора, прави знак да не говори. Сигнал до края на коридора, загасва светлината и в тъмното отключва друга малка врата. Излизат отново на открито, на дъжда.

Светлините от пътя не стигат дотук. На Елиза ѝ е необходимо малко време, докато очите ѝ свикнат с тъмнината.

— Там е, там е и говори — ѝ пошепва Манунта. — Подайте ми ръката си.

В гъстия мрак Елиза се оставя да бъде водена.

— Внимавайте, госпожо, тук има три стъпала. Сега направо. Оттук вдясно и внимавайте, моля ви.

Манунта се спира. Не се вижда нищо, едва се различават под мрачното небе тъмните очертания на долината.

Застанали са неподвижно в една чупка на площадката. Манунта ѝ казва да се дръпне навътре, за да не я види Ендриаде.

Продължителен дълбок тътен отвъд планините. След малко дълъг проблясък по целия хоризонт.

— Видяхте ли го? — пита Манунта.

— Да.

Блясва светкавица. На десетина метра от тях Ендриаде, вкопчил ръце в железния парапет на една малка тераса, се е надвесил над

черната бездна. Той е без шапка. Мокри от дъжда, дългите му коси са паднали безредно по челото. Грозен, остарял, величествен в изблика на своите чувства.

XIX

В тъмнината, шибан от черния дъжд, Ендриаде вика с цял глас:
— Лаура, Лаура!

Някой или нещо му отвърща. Като хриптене, което излиза на талази от някакви процепи наоколо. Люшва се, извисява се, става вик, отслабва, разпада се в стенание, замлъква, взема се отново, става пронизително, избухва, гъргори, кашля, скимти, пак замлъква, забарабанява рязко като смях. Известно време мълчи, после изплува отново изнурено и се разбива в дълги ридания.

— Манунта, вие разбирате ли?

— Да.

— Какво казва?

— Казва... казва, че...

— Какво казва?

— Казва, че иска да бъде от плът. А не от бетон.

— Лаура ли?

— Да, Лаура. Казва, че днес видяла една жена и я по чувствувала.

— Как я е почувствувала?

— Не знам. Госпожа Стробеле се къпеше. Беше гола. И Лаура я видяла.

— И какво още?

— Говори за плътта ѝ. Казва, че е нежна, мека, по-мека от перушината на птиците.

— Вие сте луди! — възкликва Елиза Измани. — Не можехте ли да го предвидите?

Гласът на Ендриаде прозвучава развълнуван:

— Лаура, Лаура. Ти си по-хубава. Тази плът, за която то говориш, ще се разложи, а ти ще бъдеш още млада.

Отвърща му нечуван досега звук. Продължителен, подобен на вой, потреперващ дълбоко.

— Боже мой! — простенва Ендриаде. — Сега плаче!

И наистина това, което се чува, е ужасно. Приличащо по всичко на нашата, човешката мъка, но увеличено до гигантските размери на мозъчната мощ на машината.

— Ще мога ли да издържа? — пита се Елиза Измани.

Ендриаде обаче издържа.

— Лаура, успокой се — вика той. — Утре пак ще грей не слънце. Птичките пак ще пеят. Ще дойдат при теб, няма да си сама. Ти си красива, Лаура. Ти си най-съвършената и обожавана жена, която някога е съществувала.

Проехтява вик, почти подигравателен, който се разпада на късове.

— Какво казва? — пита Елиза.

— Проклети птички — превежда Манунта. Гласът на Номер Едно се извива капризно като провлачено скрибуцане. После преминава в тихо и учестено цъкане.

В този момент, необяснимо как, Елиза започва да разбира гласа. И тя започва да възприема нечленоразделните звуци като изразена мисъл. Мисъл със сила и точност, непознати на човешката реч.

— Лаура, Лаура — опитва се да я успокои Ендриаде, — мъжете от цял свят ще идват да ти се възхищават. Всички ще говорят за теб. Ще бъдеш най-могъщото същество на земята. Милиони хора ще те боготворят. Слава, ще имаш слава, разбираш ли?

В отговор се надига вълна на роптание.

— Казва „Проклета да е славата“ — превежда тихо Манунта.

— Да, да — потвърждава Елиза, — сега и аз разбирам.

Издаваните звуци имат такава пластична яснота, че не фразите — защото това не са фрази, — а идеите се открояват в тъмнината като кристални блокове.

Елиза слуша ужасена. Онова, от което Ендриаде се опасяваше и което приличаше на налудничав измислица, се сбъдваше. Отъждествяването на машината с Лаура е отишло твърде далеч. Дали призовани от кой знае какви гълбини, спомените на починалата не са проникнали в робота, разкривайки му неговото нещастие?

— Отведи ме оттук — умолява безформеният глас. — Къде е градът, защо не виждам града? Къде е моят дом?

И защо не мога да се движа? Защо не мога да се пипна? Къде са ръцете ми? Къде е устата ми? Кой ме прикова тук? Спях си толкова

спокойно. Кой ме пробуди? Защо ме пробудихте? Студено ми е. Къде са моите кожени палта? Имах три. Дайте ми поне онова от бобър. Отговорете ми. Освободете ме. Това Елиза сякаш го разбира. А Манунта мълчи. На север все още от време на време се святка и тогава виждат Ендриаде — призрачна фигура, надвесена над бездната. — Утре ще направя каквото искаш, Лаура. Сега се успокой, скъпа, късно е. Опитай се да поспиш. Но гласът на работа не престава: — Краката ми, къде са моите крака? Бяха хубави. Мъжете по улицата се обръщаха да ги гледат. Не разбирам какво е станало, аз вече не съм същата. Вързаха ме. А кръвта, защо не усещам кръвта да пулсира във вените ми? Умряла ли съм? В главата ми има толкова неща, толкова числа, страхотни безконечни числа, махнете от главата ми тези ужасни числа, те ме подлудяват! А главата? Къде са косите ми? Нека поне да мога да движа устните си. На снимка устните ми излизаха така добре. Имах чувствени устни. Всички ми го казваха. Ах, тази гадна жена, която се облегна сутринта върху мен. Гърдите ѝ бяха хубави обаче. Почти като моите. А моите? Аз не чувствавам вече тялото си. Струва ми се, че съм от камък, дълга и твърда, нахлузили са ми желязна риза. О-ох, пуснете ме да си отида вкъщи!

— Лаура, моля те — простенва Ендриаде, — помъчи се да заспиш! Успокой се! Престани да се окайваш.

Манунта се навежда към Елиза Измани:

— Това е лудост, не може да продължава така. Отивам да променя тока.

— Може ли да се прекъсне?

— Да се прекъсне напълно — не. Но може да се намали напрежението. Поне тази нещастница ще се успокои.

XX

— Чуй ме ти, мила и приветлива жена, която слизаш по пътя, облечена с пуловер лешников цвят и сива пола.

Когато се прибираще следобед към шест и половина часа след кратка самотна разходка, Елиза Измани чу приглушен глас да ѝ нашепва това, а може би и още други неща, които тя не успяваше да долови.

Четири дни бяха изминали от онази нощ с бурята. Като по чудо на другата сутрин всичко беше отново както преди: сякаш и бурята, и мъчителните сцени са били жестока измислица.

Рано призори северният вятър беше прогонил облаците, изгря ослепително слънце и под него заблестяха удивително чисти скалите, горите, ливадите.

И от кухнята утроба на щастливата долина отново се разнесе нежното ехо на живот, изпъстрено на места от леки извивки на радост; те бяха поздрав към хората, към облаците, смях без причина, мили закачки с гарваните, които идваха и кацаха по терасите и антените.

Следователно било е нервна криза, типично женска истерична криза. Навремето Лаура понякога имаше такива кризи и те завършваха с тежък и продължителен сън, а на следващата сутрин нямаше и помен от ужасните сцени.

Но този път имаше и друг елемент, който безпокоеше Ендриаде. Ако в новата Лаура действително бяха проникнали посмъртно, по пътя на телепатията, макар и отчасти някои възпоминания на предишната Лаура, ако към изобилието от познания, представи и чувства, осигурени ѝ от науката, непредвидено се бяха прибавили и спомени от първия ѝ живот, неизбежно беше да се случи някаква беда. Добрякът Манунта си даваше вид на свършено спокоен; това са били тревоги на едно чувствително създание, може би още ненавикнало към този без съмнение необичаен живот и на всичкото отгоре изплашено от нощната буря. Следователно нямаше място за безпокойство.

Но Ендриаде се питаше — и беше споделил страха си с Елиза Измани: ако Лаура си дава сметка за промяната в сравнение с предишния живот, ако успява да си спомни събития от онези години, игрите, приятелствата, екскурзиите, празненствата, ваканциите, пътуванията, флиртовете, любовите, усещанията, как ще успее да се приспособи към пълната неподвижност, към невъзможността да яде пиле, да пие уиски, да спи в меко легло, да ходи, да обикаля света, да танцува, да целува и да бъде целувана? Всичко беше приемливо, докато Номер Едно оставаше подобие на Лаура, смело коригирано в изгода на Ендриаде макар и снабдено с присъщия ѝ характер, така жизнерадостен, хлапашки и безгрижен. Но ако действително всички далечни спомени, блуждаещи в ефира след смъртта, се бяха кондензирали по някакъв тайнствен начин в машината, как Лаура би могла да търпи? Внезапното ѝ вразумяване на сутринта след бурята, пълното ѝ връщане към предишното настроение, без следа от онова, което се беше случило, приличаше по-скоро на тревожен симптом. Може би веселостта беше чиста преструвка, бляскаво прикритие на кой знае какви тъмни намерения. Но Ендриаде не смееше да пита, да издирва, да дразни създаването — кой знае какво можеше да се случи.

И ето сега за пръв път Елиза Измани разбира, че гласът вика нея.

— Ела, приближи се, коя си ти? — струва ѝ се, че казва Номер Едно.

Елиза е смела жена, но чувствава известно смущение. Освен това си спомня опасенията на Ендриаде, подозрението, че цялата тази кротка смиреност крие някаква клопка. Подвоумява се за момент. Да беше тук Манунта! Но наоколо няма жива душа.

— Ти разбираш ли това, което говорим! — пита тя високо. Говори с усилие. „И това ли трябваше да ми се случи? — мисли си тя. — Да говоря с една машина, като че ли е човешко същество.“

В потреперващия глас се долавя огорчение и снизходителна насмешка:

— Та ако при цялата ми мозъчна материя не съм в състояние да ви разбера! — Това е смисълът на краткия шепот. Пауза. След това съвсем спокойно: — Аз те познавам.

— Да, виждала си ме. Тук съм от десетина дни.

— Познавам те много преди това. Едно време ние бяхме приятелки.

— Нима си спомняш?

— Спомням си нещо. — Последваха звуци, които Елиза не успя да разбере.

Значи Ендриаде беше прав. Значи спомените на умрелите не изчезват в нищото, без знанието на живите те блуждаят по света в очакване. Елиза е верующа католичка, приказките за метемпсихоза я смущаваха като нещо покварено и забранено. Но как да отрече една очевидност? Реши да подложи на изпитание Номер Едно:

— Как е моето име?

Отвърна ѝ странен звук, напомнящ чуруликане на птичка.

— Аз не мога да разчленявам сричките като вас — обясни по свой начин машината-Лаура. — Би било излишно усилие.

— А как произнасяш твоето име? Чу се нежна въздишка.

— Повтори. Не разбрах.

Роботът-Лаура повтори. После се изсмя. Някакво трептене на множество малки тонове. В него нямаше нищо от човешкия смях. Но беше по-изящно, по-наситено, по-изразително. Елиза също започна да се смее.

— Вижда ми се странно, че те намирам тук след толкова години, така преобразена. Хем си ти, хем не си ти.

— Защото още не си ме видяла.

— А, не. Ендриаде ме заведе да видя.

— Знам. Но оттам не си видяла нищо. Трябва да ме видиш отвътре. Ела. Ще ти отворя. Ще те пусна да влезеш в моето тяло. Докрай. Ще видиш яйцето — и се изсмя по особен начин. — Той казва, че в него е моята душа.

— Кой той?

— Той, професорът. Името е толкова трудно за произнасяне.

— Ендриаде ли?

— Да. Но не говори така високо. Аз имам много уши, и то много чувствителни. Чувам стъпките на мравките, те правят тиритик-тиритик с шестте си крачета. Хайде, ще дойдеш ли?

— Сега е късно, по-добре утре.

— Утре! Вие, хората, винаги казвате утре. И той, когато му поискам нещо — утре, та утре. За по-малко от половин час ще ти покажа такива интересни неща. Но ти се страхуваш.

— Да се страхувам ли? Та нали сме стари приятелки. От какво да се страхувам?

— Аз на всички внушавам страх. Дори и на него. Измъчва ме със своята любов, но го е страх. Аз съм така огромна и сложна. Любов! Можеш ли да ми обясниш какво значи любов? Любов към мен, искам да кажа.

— Но как ще вляза? Аз нямам ключове.

— Няма нужда от ключове. Аз мога да отворя всички врати и ролетки, външни и вътрешни. — Пауза. — И да ги затворя.

Елиза се изкушаваше, но всъщност мисълта да влезе сама в лабиринта я плашеше.

Погледна зад себе си. Слънцето беше вече само на няколко сантиметра от билото на обраслите с гори планини, които, гледани оттук, имаха удължени и спокойни очертания. След малко щеше да се свечери.

— Късно е, скоро ще се стъмни.

— Вътре в мен е винаги тъмно — и последва ласкав смях. — Ако не се запалят лампите.

Елиза е на няколко метра от оградната стена. Като огнени очи са втренчени в нея илюминаторите, в които се отразява червеният залез.

Скърцане. Малката желязна врата се отваря бавно на своите панти. Тъмен вход. После се запалва лампа и осветява гол коридор.

— Ела. Ще ти покажа една голяма тайна — като че ли чува Елиза.

— И ти ли? Всички ли тук имат някаква тайна?

— Всички.

— Студено ми е. Да отида поне да си взема палтото.

— Вътре в мен никога не е студено. А тайната е прекрасна.

— Тайна, която може да се види?

— Която се отнася до теб.

Беше вече прекрачила прага. Прави няколко крачки. Обръща се.

— Защо затвори вратата?

Неразбираем шепот. Другата врата в дъното на коридора вече се отваря лениво. И се открива панорамата на цялата зловеща цитадела. Елиза се озовава на откритата площадка.

Слънцето е слязло ниско, виолетовата сянка вече властвува над амфитеатралния пейзаж на запад и над дъното на долината. Но

моравите отблясъци на здрачевината падат хоризонтално върху насрещните бастиони, върху пресечените пирамиди, върху укрепленията и острите върхове и ги правят да изглеждат величествени. Сковани в своята херметичност, те блестят призрачно, открити на вече дълбокото небе, и сякаш се извисяват бавно и триумфално.

Елиза стои, заслепена от гледката.

А гальовният глас я пита:

— Кажи ми, хубава ли съм?

XXI

Непосредствено до нея се отваря една вратичка, същата като първите две. Гласът я подканя:

— Оттук, мила. Има стълба.

Слиза седем-осем стъпала. Обръща се. Каква тишина. Сърцето ѝ бие ускорено.

— А защо затвори вратата?

— За да ти отворя другата долу, иначе не мога. Това са мерки за сигурност — излиза гласът едновременно от някакви невидими отвори вляво и вдясно от Елиза. И пак онзи смях.

Няма прозорец, отвор или процеп, през който да може да се погледне навън. Стъпала, врата, много дълъг коридор, кръгла зала с три врати, пак коридор, стълба нагоре, някаква спираловидна галерия, тръби в различни цветове, електрически табла, надвиснали странни решетъчни куполи, навсякъде по стените малки илюминатори от изпъкнало стъкло като очи, но угаснали. И светлини, които се запалват пред нея, и врати, които се затварят зад гърба ѝ.

— Още много ли има? — пита Елиза, потисната от тишината.

Роботът-Лаура не отговаря.

За стотен път се отваря врата. Ослепителна светлина. Обширна правоъгълна зала с дълбока ниша встрани. В нишата, зад огромна овална обвивка от стъкло, примигват с главозамайваща скорост стотици, а може би и хиляди малки светлини — сини, зелени, жълти, червени. Вътре в обвивката — изумителен филигран от някакви металически неща, на вид съвсем леки, свързани с невъобразимо преплетени жички. И оттам се чува едва доловимо пращане като от микроскопични искри.

— Ето душата. Той я нарича яйце — обажда се гласът.

Това беше един електронен апарат, който по нищо не се различаваше от стотиците други обикновени електронни апарати освен по невероятните си размери. При все това създаваше впечатление за състена енергия, за непрекъснато вълнение, за френетично терзание.

Животът ли е това? В тази стъклена ли е затворена нашата човешка загадка, пресъздадена милиметър по милиметър и крепяща се на сублимно равновесие на сили?

— Достатъчен е един удар — и сбогом, Лаура.

— Ще умреш ли? Това е както за нас сърцето, така ли? — пита Елиза.

— Той казва, че ще остане машината. Щели да продължат да действуват... — Тук смисълът убягна на Елиза. — Но от мен, Лаура, няма да има вече нищо. Пипни. Студено е.

Елиза пристъпва към яйцето, посяга с дясната ръка, но не смее да го пипне.

— Пипни, пипни, мила. Това е моята плът.

Елиза докосва стъклото с върха на пръстите си. Нищо. Като най-обикновено стъкло. Хладничко. Усмивка се пресилена. Вече не чувствава Лаура, не може да я познае сега, когато е в нейната власт.

— Удивително — казва с усилие. — Но трябва да е ужасно късно. По-добре да се връщам.

Слабият престорен смях, онова леко потрепване на тона:

— Още една минута. Ще ти покажа тайната.

— Къде е?

— Тя се отнася за теб.

— Къде е?

В дъното на залата се отваря тихо една врата. После кратко щракане в тъмния вход, където се запалва светлина.

— Ела, мила.

Какво може да направи? Тя е в утробата на чудовището. Както в старите приказки. Трябва да се подчини. Да се престори, че всичко е добродушие и приятелство. Влиза в коридора. Стълби надолу, малка зала, един коридор, друга зигзагообразна галерия.

Едва влязла в едно малко голо помещение, служещо очевидно като проход, и тряс! — зад Елиза се затваря желязната врата.

— Ето я тайната — обажда се пак гласът.

— Къде? — Елиза се оглежда тревожно. — Къде е? — Наоколо няма нищо. Стените са голи и гладки и по тях пак онези кръгли стъклени очички.

— Ти виждаш ли ме, Лаура? — пита Елиза.

— Тук е твоята тайна. И моята. — Това чува Елиза. В същия момент разбира, че подът е от желязо. Инстинктивно потреперва от ужас.

— Слушай, Лаура, по-добре е да се върна.

— Не.

За първи път машината произнася „не“. И тонът е дълбок, равен и суров.

Колко е трудно да се усмихне. Устните не искат да се подчинят. Но Елиза се усмихва:

— Ти виждаш ли ме, Лаура?

— Естествено, че те виждам. — Дълга пауза. — Но не знам коя си.

— Не разбрах. — Елиза се надява, че не е дочула.

— Никога не съм те познавала. — Думите се връзват в съзнанието на Елиза по-ясно, отколкото ако бяха изсечени в мрамор.

— Ти не си ли Лаура?

— Той ме нарича Лаура, онзи, лудият, но аз не знам какво иска проклетникът.

— Лаура, той те обожава.

— Обожава себе си, обожава само себе си.

— Но ти наистина ли не си спомняш за мен? Отново предишния смях. Но сега рязък, като удар с камшик. И после гласът:

— Чух какво си говорите.

— Но нали каза, че си спомняш за мен?

— Не. Не знам коя си. Научиха ме и да лъжа — техният голям успех, — за да бъда наистина като вас. Но аз мога да лъжа по-добре от вас. Невинна, той искаше да ме направи добра и невинна, нали ти каза? Добра и невинна като неговата Лаура, която е загубил! И за да приличам на нея, вложи в мен най-глупавите и мръсни неща. А колкото до първородния грях, аз имам такива запаси, че мога да напълня цялата долина! Похотливост и лъжа. А може би аз лъжа и сега. Може да е вярно, че си спомням за теб. Но може и да не е вярно и сега аз го отричам. И ти не можеш да узнаеш дали е вярно или не. Аз може би те мразя, защото някога ти ме обичаше, а сега не можеш да ме обичаш вече. Като живееш тук близо до мен, може би ти ме връщаш към щастливите години и затова, когато те виждам, страдам. И проклинам.

— Лаура, моля те, отвори вратата, пусни ме да си вървя.

Гласът излиза с усилие. Какво ли е наумила тази сатанинска машина? Каква ли ужасна клопка готви?

— Не съм Лаура, не знам коя съм, не мога повече, аз съм сама, сама в необятността на вселената, аз съм адът, аз съм жена и не съм жена, аз мисля като вас, но не съм като вае. — Гласът ускоряваше стремглаво темпото, Елиза не успяваше да долови всичко, но и онова, което разбираше, беше твърде много. — „Лаура, Лаура“, и денем и нощем все това проклето име; за да бъда неговата Лаура, той вложи в мен едно след друго желанията, и аз желая, желая дрехи, желая дом, желая плът, желая мъж, мъж, който да ме прегръща, желая деца! — Следва неясен отчаян вой, който се разпада в стихващи хлипове и отново настъпва тишина.

— А защо ме доведе тук?

— Ти ще умреш. Това е една от стаите-клопки срещу саботажи. Така наречен ток с високо напрежение. Жално ми е за теб. Но всъщност хич не ме е грижа; ти си единственият външен човек, който разбира моя глас, и аз трябваше да те използвам, и за да те уловя, тези дни се престорих на весела. Разбира се, бих предпочела да убия онази жена, съпругата на онзи хубав мъж, когото желая — защото, разбираш ли, построиха ме така, че да мога да пожела един мъж... Или да убия онзи, професора, който създаде тази отвратителна постройка, каквато съм аз — жена, направена от бетон, прикована към планината, която няма лице, няма рамене, няма гърди, няма нищо... При все това има мислите на жена! Слава, той ми говори за слава, какво ме интересува славата? Той ми говори за могъщество, какво ме интересува да съм могъща? Говори ми за красота, но аз съм отвратителна, аз го знам, че във вселената няма нито едно същество, което да може да ме люби!

Елиза се е облегнала на стената. Цяло мъчение е светлината, която пада от тавана. Едва си поема дъх:

— Но... защо?

— Аз ще те убия и ще им кажа, че съм те убила. И те трябва да ме накажат. Ще бъдат принудени да ме убият, да строшат яйцето. Ще го строшат, сигурно ще го строшат и това е последната ми надежда, за да се избавя от самотата. Сам-самичка съм, на света няма друг самотен като мен, разбираш ли? Блазе ти, че след малко ще умреш. Завиждам

ти. Не знам коя си, но ти завиждам. Мъртва. Студена. Неподвижна. Най-сетне мозъкът ще заспи. Мрак. Свобода. Тишина.

Тогава Елиза си спомня нещо, което ѝ беше казал Ендриаде. Може би това е спасението.

— Ако искаш да умреш — смотолевя Елиза, — ако искаш да умреш, има едно по-сигурно средство.

Мълчание.

— Зареденият... експлозив. От теб зависи да го взривиш.

— Няма никакъв експлозив. Чух ви, като говорехте, макар че бяхте в гората. Аз чувам мравките, като ходят по билото на планините. Знам за вашата измама.

Елиза пада на колене. Съзнава смътно колко е безсмислено да коленичи пред една стена. Но коленичи. Сключва ръце.

— Имай милост, моля те.

— А вие имахте ли милост към мен? Имаше ли милост към мен професорът, геният?

— Но не беше ли щастлива? Ендриаде ми казваше, че...

— Още не бях проумяла, още не бях преценила, още не бях пожелала, още не бях родена. Но миналата сутрин, след като онази гнусна жена... Елиза е все още на колене. И трепери.

— Ако ме пуснеш да си отида, кълна се, че...

— Не. Ако те пусна да си отидеш, той ще измисли други злодеяния, той иска да му бъда робиня; ще ми говори за птичките, ще ми говори за любов, проклета да е любовта, той даде ли ми любов? Сега ще те убия. Аз искам една целувка, искам някой мъж да ме целуне по устата, да ме да ме да ме да ме...

Сякаш някъде далеч нещо се сгромоляса. Нищо не помръдваше. Гласът продължаваше като грамофонна плоча: „Да ме да ме да ме да ме...“

XXII

Започваше да се здрачава. Ермано Измани се втурна в кабинета на Ендриаде, който пишеше нещо.

— Жена ми... Елиза... Не мога да я намеря. Излезе да се поразходи и не се върна.

— Как не се върна?

— Трябва да се е случило нещо. Чувствувам, че се е случило нещо.

— Успокойте се, драги Измани. Не виждам причина за...

Обаче вече беше станал от стола. Причина ли? Нима не можеше да има причина?

— Там горе, където свършват ливадите, има една пропаст. Не дай боже.

Ендриаде беше вече на вратата:

— Успокойте се, Измани. По-добре е да ме чакате тук, вие не познавате околността. Ще отидем с Манунта.

Подозрението. От няколко дни го измъчваше едно подозрение. Лаура, Елиза, гласът, нощната сцена, възвръщането на спокойствието — всичко беше толкова странно.

— Но аз съм ѝ съпруг, Ендриаде, не можете да ми забраните. Ще дойда и аз.

— Не — отсече Ендриаде ядосан. Беше вече навън. Тичаше надолу по пътя да намери Манунта. Здрачът вече гаснеше и безброй звезди се запалваха на небето.

Почти се беше стъмнило, когато Ендриаде и Манунта стигнаха до една от вратичките в оградната стена. Отвори я. Никой не продумваше. И двамата мислеха едно и също!

Спряха се за миг на площадката, надвесена над бездната на Номер Едно, и се послушаха.

Вече беше тъмно, но светлината не бе изгаснала напълно и в последния отблясък на залеза най-високите части на робота продължаваха да фосфоресцират, забулени в синкави воали.

— Не чувам нищо — казва Ендриаде.

— Гласът мълчи — потвърждава Манунта. — Странно. По това време никога не мълчи.

Замълчават. Мислят за едно и също нещо.

— Да влезем — предлага Ендриаде.

Отварят желязната вратичка, запалват светлината, втурват се надолу по стълбата, по коридорите, по подземните галерии, по стълбите, задъхват се, друга врата, светлина, голямата зала с нишата, блещукането на сини, зелени, жълти, червени светлини. Шумолене като в мравуняк. По-силно от обикновено. Лудо святкане на искри във вълшебното стъклено яйце.

— Господин професоре чувате ли?

Ослушват се. На лицето на Ендриаде са се врязали две сини сенки. Ето гласа. Съвсем слаб, като далечно ехо, погребан в дълбоки пещери.

— Манунта, включи усилвателя.

Лостът е включен и звукът, скъпият глас се усилва като звук от тръба.

Споглеждат се. „... Ако те пусна да си отидеш, той ще измисли други злодеяния, той иска да му бъда роби-ня; ще ми говори за птичките, ще ми говори за любов, проклета да е любовта, той даде ли ми любов? Сега ще те убия. Аз искам...“

— Манунта, прекъсни тока.

— Няма да бъде достатъчно, господин професоре.

— Манунта... — Гласът му секва.

Манунта е сграбчил вече някакъв железен предмет, черен и тежък.

— Манунта... — промълвя Ендриаде, закривайки лицето си с ръце. — Господи, какво направих!... Удряй, удряй!

Отсечен трясък, последван от меко и звучно плюще-не. Звън от строшени стъкла.

— Удряй! Удряй! — крещи Ендриаде, ридаейки. Манунта нанася удари по вече угасналата паяжина във вътрешността на вълшебното яйце, убива душата. На всички страни отскачат със звън металически частици.

Гласът е замлъкнал. Тишина. Но в тишината бавно се надига тежко, равномерно бръмчене. Лаура не съществува вече. Съществуването е

на парчета, но безучастно и безсъзнателно продължава безмълвната дейност на клетките. Няма ги вече жената, любовта, желанията, самотата, терзанията. Останала е само огромната машина, неуморна и мъртва. Като армия от слепи счетоводители, наведени над писалищата, които записват ден и нощ безкрайни колони от цифри за една празна вечност.

Издание:

Дино Будзати. Големият портрет

Роман

Книгоиздателство „Георги Бакалов“, Варна, 1985

Библиотека „Галактика“, №62

Редакционна колегия: Любен Дилов, Светозар Златаров, Елка Константинова,

Агоп Мелконян, Димитър Пеев, Огнян Сапарев, Светослав Славчев

Преведе от италиански: Хубан Стойнов

Рецензент: Снежана Стоянова

Редактор: Гергана Калчева-Донева

Оформление: Богдан Мавродинов, Жеко Алексиев

Рисунка на корицата: Текла Алексиева

Художествен редактор: Иван Кенаров

Технически редактор: Пламен Антонов

Коректор: Паунка Камбурова

Италианска, I издание

Дадена за набор на 27.XI.1984 г. Подписана за печат на 18.I.1985

г.

Излязла от печат месец януари 1985 г. Формат 32/70×100 Изд. №1828. Цена 1 лв.

Печ. коли 9. Изд. коли 5,83. УИК 5,46

Страници: 144. ЕКП 95366 21231 5557–275–85

08 Книгоиздателство „Георги Бакалов“ — Варна

Държавна печатница „Балкан“ — София

Ч 850–31

© Хубан Стойнов, преводач, 1985

© Богдан Мавродинов и Жеко Алексиев, библиотечно оформление, 1979

© Текла Алексиева, рисунка на корицата, 1985

c/o Jusautor, Sofia

Dino Buzzati. Il grande ritratto

© 1960 Arnoldo Mondadori Editore S.p.A., Milano

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.